

Бібліотека „Нового Життя“ Число 13.

Володимир Держирука.

ПІД ШУМ МЛИНСЬКИХ
КОЛІС
АБО
ФОЛЮШІ БЮТЬ

Чудернацькі оповідання Тимка Ришнюка,
мірошника етогнаторських млинів.

Том I. — II

Ціна 20 центів.

1917

З Друкарні „Нового Життя“

P. O. Box 398

Olyphant, Pa.

Володимир Держирука.

**ПІД ШУМ
МЛИНСЬКИХ КОЛІС
АБО
ФОЛЮШІ БЮТЬ**

Чудернацькі оповідання Тимка Ришнюка,
мірошника стогнигорбських млинів.

1917

З ДРУАРНІ „НОВОГО ЖИТЯ”
Р. О. Vox 398 Olyphant, Pa.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Ой піду я до млина, до млина,
Гам у млині новина, новина.

(Народна пісня).

Скажу вам щирю правду, панове громадо, що мені нині лице від сорому палає. Де-ж бо то так лицює забирати ся простому наймитови до несвогого діла і списувати у книжку чудернацькі історії, ще й у друкарню їх нести! Та, побий мене Бог, як я отсим моїм ділом мав на приміті кого-будь уразити або й на маєтку пошкодити! А що так, без обиняків, промовляю до громади, як рівний до рівного, так простіть мені всі, до кого тільки насыпів отся книжочка. Я-б капелюх ізнаяв і низьким поклоном сьдавав би пошану кождому з громади... Так що-ж рсбити, коли у осінню шаругу не рушиш ся із Стогнигербів між люди, тай пан-отцеві шкалята, коби здорові, не потягнуть далеко... Струджені, сердеги...

Гай за списанє Ришнюкових чудернацьких оповідань не побийте каменем... Чимало я чував від добрих людей про всілякі сторони, чимало прожив на сьвітї; вже ось менї за вухами сивий волос кучерявиться ся, — а скажу вам щирю правду, що Стогнигорбів не проміняв би я за ніщо в сьвітї! Казав менї мій покійний дядько, Танас, що у Відни, де він жовніром розуму дослугував ся, хати високі, мов гори, а церкви у самім небі мають свій верх затишений; тай иншої чудасії поприносив з чужинецьких країв, що аж моїй голови учепила ся дурійка і стара Варварка Корнійчиха мусїла пристріт підкурювати... А я таки все своє: цур йому, сьому Відневи! Воно може для кучохвостого Німчика добре до здоровля, та для нашої християнської душі хіба нудьгою пахне. Нема нічого кращого над наші Стогнигорби! Як весною уберуть ся верби й тополї в зелене листє, а дуброви по гірських склонах заговорять птичими голосами і потічки зажурчать по камінчиках і поспішать із срібlistим полиском на левади зашепотїти до шовкових трав і цвітїв — о, Господи милий, Царю вселенної, усьо возьми від мене: і хатину і шкалята, тільки лиш менї мої любі Стогнигорби!

Оте й причина, панове громадо, що я пустив ся на се не-своє діло. Гадаю: такі приманчиві наші стогнигорбські околицї, а ледви де-хто, оттак від нехочу, про них і згадає; напишу, що можу, нехай знають другі люди, що і у нас є дещо цікавого; нехай полюблять більше нашу приманчиву околицю... Ось минушого року, у саму Петрівку, приїхав до нас Скакунів панич відвідати старого батька. Таке вам надуте, як сова, таке гордовите, що крий Боже.

Перейшов сюди-туди по селі, нікого навіть Божим словом не привітав, тільки тростинкою вимахував старому Скакунови перед очі... Станув опісля на греблі біля млинів, подивився, як срібною пасмугою вода бігла крізь заставки, покривився, посвистав, повертівся, а далі каже до батька: „Нудно тут, старий, у вас; не хочу тут бути більше!“ О, бодай вас, підпанки трикляті, та Божа Матінка взяла в опіку! Так вам нудно в наших Стогнигорбах? А тоді не було нудно, як ваша ненька під гребелькою чистою водицею вашу голову змивала і на шовкових травах під кучерявим дубом до сну укладала? А я посивів в Стогнигорбах, туй-туй треба буде під черешні мандрувати, а ще благаю Всемогучого Бога, щоб добрі люди не в чужинецьких сторонах, а таки в наших Стогнигорбах мої жости присипали рідною, любовою землею!

Та ще й ви певно не пострікнули-б мене за моє діло, коли-б знали нашого мірошника, Тимка Рипнюка! У-у! Як-же хорошо розказує він свої історії! А все іншої і іншої придибле! І так йому гладко йдуть тоді слова, як ся срібліста водниця, що гнучкою філеєю котить ся під млинське колесо! Всі стогнигорбські громадяни а й з далеких сіл, що їдуть до нас молоти, скажуть вам в один голос, що такого харамана не угне вам ніхто, як Рипнюк! Як слухаєш його історії, то годі тобі наслухати ся і надивити ся! Він знає, коли вуса підкрутити а коли його опустити в долину і коли підморгнути густими бровами, а коли зареготати ся таким голосним сьміхом, що і шум млинського колеса притихне, коли загадати таку чудасію, що і у темний куток тривожно

заглянути, а коли завести таку сьміховинку, що хоч качайся по землі... Славний наш Тимко Ришнюк! Хоч як би недоладно списав я його чудорнацькі історії, та все ліпше так, як не написати нічого. Впрочім, скажу щирю правду, не було другого чоловіка до сього діла. Слухав Ришнюкових оповідань ще й мій побратим, Грицько Піхурчик, що також був учений в азбуці; так що-ж з того, що коли його все палило в шлунку і тягнуло так крепко до коршмни, як не при нас хрещених згадуючи, дідька до очерету. А тоді вже як вам налигався сього горячого гардаману, то і не до писання було йому тоді: виписує пальцями по коршемнім столі якісь викрутаси, підбомжує собі щось під носом, що і наш дяк, Трохим Яримович, не розбере, що се за пісня, а до дому його тоді не тягни! Хіба-б разом з ним затягти і коршму з шинквасом і всіми жидівськими бебехами! Був також дядько моєї жінки, Клим Бараболька, охочий до азбуки, та — вибачте за слово — як щобудь напише, то не відгадаєш, чи воно по німецьки написано, чи по хінськи, чи таки по нашому! Намагається бачте на силу бути ученим і як слова якогось дивоглядного добре, то не второпав його певно навіть наш панотець, Методій Кулеба. А я, хоч не так гарно напишу, як другі, так бодаї щиро, простими словами, з любови до рідних Стогнігорбів...

А ще одно. Ви певно цікаві знати, яким чином дійшов я до тих Ришнюкових сповідань. Так скажу коротко:

Служив я чотири роки наймитом у нашого пан-отця. Батеньки милі! Як мені було там добре! Окрему книжечку списав би про сі щасливі хвилі, коли-б був

певний, що ви не викинули-б її де у рівчак і не придоптали ще й чоботом! Бо нині у світі дивно-глядно люди думають. Кажуть: пан-отцevi не вір... А кому-ж вірити, як не пан-отцevi? Та-ж вони нам Боже слово у св'яту неділеньку голосять, грішну душу з діявольських пазурів спасають і на добру путь справляють! І за се їм не вірити? Ну, як там хто собі хоче. А що до мене, то як при Божій помочи довело би ся мені дещо з моєї заслуженини відложити на чорну годину, а побояв би ся кого-будь ласого на чуже добро, то таки, гадаю, далеко безпечнійше була-б моя заслуженна в пан-отцевих руках, як у кого там мійського підпанка.

Так отже гаразд було мені жити наймитом у нашого пан-отця. Кажуть раз під осінь пан-отець до мене: „Запряжи коні, відвезп збіже до млина, бо небавом, як позвозять з чужих сіл, так і не діпхавш ся”. А я їм сейчас з поклоном: „Завезу, пан-отче”. А вони знов до мене, попакуючи люльку: „А не відходи від мішків, щоб часом який щур діри не проїв; а мірку віддай у верх, бо так мельникови належить ся”. А я до них: „Віддам, пан-отче, так як треба.” А пан-отець знов до мене, підсьміхуючи ся, ще й нахивали пальцем: „До коршми не вступай по дорозі, щоб хто мішка з воза не потягнув; а мельника попроси щоби ометиці пять міхів мені навантажив, а за заплатою прислав мірошника Рипшюка”. — „Скажу, пан-отче! Тільки таки позвольте взяти у кишеню флящину горівки; треба і мельникови чарку і мірошникови і всім добрим людям”... Пан-отець тільки підсьміхнули ся тай шусть два сороківці мені у жменю: „Пам'ятай, що вперед добрих людей належить почастувати,

а опісля для себе чарчину. Їдь в Боже ім'я, а не забудь, що хрест сьвятий найпевнійша поміч від нечистої сили."

Поцілував я пан-отця в руку, а серце в груди аж тріпочеть ся від нетерплячки. Багато я вже чував про се, як то гарно сидіти у млині серед шуму великанських коліс і стуку фолішів і слухати, як Ришнюк розказує чудернацькі історії! Чим мерщій закинув я на віз мішки, запряг коні і почвалав у долину, до млинів. Як увійшов до середини, то иншим духом мене обвіяло: усюди, куди глянеш, мука; і на дверех і на стовпах і на кождім чоловіці, що у млині. А дилькотить всьо, мов у пропасниці, так, що лячно і кроком ступити. А обстановка, обстановка! Такої з роду не бачив.

Що тільки скинув я збіже на землю, глип: стоїть біля мене кремезний чоловігач з хорошим, приязним лицем і довгим русавим вусом. А його очі так солодко усміхають ся...

— Ти від кого? — питає.

— Від пан-отця, Методія Кулеби, — одвічаю. — А ви що за одні, дядечку?

— Я тутешний мірошник; мірки від людей відбираю, — каже мені на се мплий чоловік, а все бровами підморгує і вуса крутить.

Мені в животі так стало горячо, мов від осьмухи горівки. Запаленів з радости і схопив мірошника за руку:

— Так ви, дядечку, Тимко Ришнюк, що те про вас добрі люди тільки чуд та див наросказують ся?

— Той сам, козаче, з тілом і душею. — сейчас же мені у одвіт Ришнюк і зареготав ся так крепко, що

мені здалося на хвилю, що млинське колесо задержалося, а фоліші перестали стукати. — А ти так радий, що мене побачив?

— Радий, дядьку, дуже радий! В обі руки панотця цілував, як казали до млина їхати.

— А нашу поведенцію знаєш? — питає Рушнюк.
— Ти сюди, до нас, з порожніми руками?

— А отсе мої мішочки: п'ять із житом, а дві з пшеницею...

— Збіжжя для млина... Я питаю, чи для нас ти що привіз! — голоснійше промовив мірошник, заглядаючи мені глибоко в душу своїми ласкавими, синіми очима.

Помовчав я хвилю, не знаючи, що одвітати, а піт мене так дуже облив від ніг до голови, що крий Боже! Не боявся я бід, а тільки не хотілося мені нічим вразити мого русявого мірошника. Та він мене сейчас таки викарабкав з бід:

Маєш гроші? — питає.

— Маю.

— Бігай-же до коршми і принеси фляшку оковитки. Чистої розумівш? Скажеш жидови, що се для мірошника. Ми її тут опісля на цукрі припалимо і корінем заправимо.

— А мої мішки?

— За мішки не бійся! Вони тут, у млинї, такі безпечні, як у панотця в коморі!

Глянув я у сині очі Рушнюка і сейчас таки погадав: Щоб цілий світ не казав тим очам вірити, а я один повірю. За хвилю був я вже з горівкою з коршми. Як там кількох чоловіків припалювало оковитку на цукрі і перемішувало з водою, то тимчасом

мірошник обвів мене по млині, пояснюючи мені кожду дрібничку. Найбільше зацікавили мене а й затревожили веліканські довбні-фолюші, що в рівномірних перестанках то підносили ся в гору, то зі страшною силою і стуком спадали в долину, вибиваючи з водою сукно, щоб воно було прихоже на сіраки й чамари. Цілий млин видав ся мені, мов веліканський годинник, що шипів і тарахкотів без впину, а фолюші вибивали серед стукоту своє могутче: гуп-гуп! гуп-гуп!

Небавом кликнули чоловіки з левеличкої кімнатки, що всьо готове. Пішли ми туди. Кімнатка ціла обвішана тяжким павутинем, що угинало ся від мук, перемішаної з порохом. Крім пів-розваленої печи, що стояла в самім кутку біля дверей, куди виходило ся на лотоки, як треба було спустити або підняти заставку, нічого тут не було, хіба грубий поклад мерви, розкиненої по долівці. Тут спочивали звичайно приїзші, дожидаючи своєї черги; тут що вечера обходила кругом чарка, нагріваючи і підбадьорюючи добрих людей; тут мірошник, Тимко Ришнюк, розказував свої чудернацькі оповідання.

Крізь отворені двері вливалось ся ясною пасмугою місячне світло; блестіла водиця срібlistою піною біля спущеної заставки; тарахкотіли кошниці від зубців могутчого млинського колеса; шуміла розбовтана вода під лотоками, — а мірошник говорив чудасію одну за другою, перериваючи оповідане, хіба тоді, коли треба було проковтнути чарчину заправленої горівки, або заллїшити заставку, щоб її струя води не вихитувала...

Ціліський тиждень пересидів я у млині, між добримі людьми; сороковець за сороківцем висмикував з

вишені, щоб тільки вгодити Ришнюкови; а перед пан-отцем таких трохи лукавив (прости Боже, грішне діло!):

Пан-отець все мені говорив:

— Уважай, щоб за багато не намагався припікати! А Ришнюковим казкам не дуже давай віри, він харамана вам всім гне, щоб нудьгу розігнати... Але ти його шануй, бо він чоловіка не зі злих... Та й оповідання його для християнської душі не шкідливі...

І я таки в сій ділі точно йшов за пан-отцевими словами, бо і списав сі оповідання у книжочку і даю отсе громаді. Як подобаються вам, панове громадяни, так скажіть „спасибі“ не мені, а мірошникові. Гріх неспасительний чужим добром величати ся! А коли отся книжочка вийде недоладна, пуста а може й грішна, так йому, Тимкови Ришнюкови, не писніть ні слова, а мене почастьте таким досадним прочуханцем, щоб мені на цілий вік відхотіло ся в чорнилі бабрати ся, та біленький папір псувати. Нехай буде котюзі по заслугі!

А коли хто з вас буде їхати через Стогнігорби ще в сій році і захоче мене навідати, так нехай поступить до нашого пан-отця, Методія Кулеби. Рижого собаки, Гатана, нема що бояти ся, як що хто не має на приміті смикнути пан-отцеві сїна, або викотити теліжки з піддаша. До добрих людей він і не заговкає, а тільки замеле хвостом... Коли-б зайшли пізнім вечером і мене не було ні в хліві, ні в шопі у сїні, так чимчикуйте вуличкою у долину: знайдете мене у коршмі, в темнім куточку, проти самого шинківасу. Люди мене пізнають по червонім носі, а ви тільки спитайте:

— А чи є тут пан-отців наймит, Матвій Лемішка? Тоді я сейчас плигну з коршемного кутка, привитаю гостей й гукну на орендаря, щоб поставив осьмуху такої горівки, якої з роду не коштували не то у Стогнигорбах, а й у столичній коршмі...

Стогнигорби, в осени 1916-ого р.

Перша ніч у млині.

БЕЗГОЛОВЕ МИЧУДОВОГО СИНА.

(Перша часть).

Ой, наступає, та чорна хмара,
Став дощ накрапати,
Ой, там збиралась бідна голота
До коршми гулять.

(Народна пісня).

Які се штудерні дива видумує християнський ум! Як ідеш з ярмарку до дому, то щораз стрічаєш по дорозі коршемку, а в ній орендаря. Село не раз ще за мплю або й більше, людського життя не побачиш довкруги, а коршемка при дорозі вже здалека тебе витає і так мило блимає підслішуватими віконцями, що на серцю робить ся солодко, немов після чарки солодкого вишняка. А не було-б сеї вигоди, так приїхав би ти до жінки і дітей з таким засохлим горлом, що не був би в силі спитати, чи здорова худібка та й ціла родина. Штудерні дива видумує християнський ум!

Ото-ж і мені язик був би присох до піднебіння у сій химерній млинській кімнаті, коли-б не чарка персвареної горівки. Спасибі доброму сусідові, Матвієви Клубкові! Він щораз підсував мені під ніс дерев'яний стаканчик і говорив шепотом:

— Пий дурню, скорше прийде друга фляшка.

До Матвія Клубка я мав найбільше сьмілості, раз тому, що він промовляв до мене, як до доброго знакомого, а другий раз тому, що його не було чого боятися: вже після третого стаканчика його очі так посумніли і побараніли, а долішня щока опустила ся в знеможі в долину, що 'я був певний, що він не має сил потермосити мене за чуприну, або пику намолотити жулаками. Прочі-же мужички (а було їх сімох без мене і Ришнюка) були крепкі на голову: говорили голосно, реготали ся і підтупцьовали по брудній мерві, а пили, пили! Господи Боже! Пан-отцеві шкапята, коб здорові, не випють тільки води після цілоденної праці! Тай поведенціі християнської я тут по трохи привчив ся; отсе бачив я, що кождий мужичок, як тільки зачала його брати щикавка, або як слини зібрало ся під язиком доволі, сейчас зривав ся, біг на лотоки, постояв трохи, зігнувши ся через заставку, а вернувши говорив з повагою:

— Гріх плювати на сьвяту земельку; ліпше у воду!

Се були самі чужинецькі люди з посторонних сіл: Калинівки, Розятич і Товстогір. По'обличу я їх і тепер пізнав би, та імен їх не спамятав, а як деяке і спамятав, так не до ладу було-б його перед громадою згадувати, щоб декому на спині не прокинулась від сього болячка. Чужинецькі імена такі нехарепутні, що хоч їх згадувати недалеко моста, де очеретники димком покурюють... Та хоч люди побожні: горівку тягли, як брагу, за кождою чаркою хрестили ся, щоб нечисту силу прогнати у безвісти, а реготали ся так

крепко, що годі було рішити, чий голос душий: чи зі сьміху, чи таракотання кошниць.

Тимко Ришнюк реготав ся також; та чим більше спивав горівки, тим більше сумнішав. Шуткував, що правда, найбільше із моєї соромливости, звав мене „маминою дитиною” і випитував, чи молошна каша у пан-отця гаразд смакує на сніданок. Мені за кожним його словом така була кров до голови і очі запливали сльозами, що покидала мене зовсім відвага, коли-б не Матвій Клубок, що все памятав на мене і підсував під ніс стаканчик. До того палила мене якась нетерплячка почути вже раз хоч одно Тимкове оповідане.

Коли вже мужички споважили і в задумі похилили голови, то один з них, що сидів біля Ришнюка, саме проти мене перервав мовчанку. Він був невеличкого зросту, з рідкою, рижою чуприною і такими глибоко-запалими щоками, що я до нині не в силі розчовпати, як се крізь такі тісенькі сутичі міг протиснути ся періг у його горло!

— Тимку! — промовив мужичок і потряс Ришнюка за плече.

— Що хочеш?

— Чи не збираєш ся ти отже до сну! Час розказувати історію!

— Пожди хвилю, — одвітив поволи Ришнюк. — Не хочеть ся нині говорити, як собаці.

— Добрі люди горівки не жалували... Пошанували добрим словом...

— Не знаю, чого радо послухають...

— Про що-будь зачинай, а то мужики захроплять на всі заставки.

— Роскажи, Тимку, роскажи! — лебеділи п'яні мужички, мов з просоня.

— Хіба за „чоловіка без голови“, — одвітив найспокійнійше в світі Ришнюк.

Мені мурашки побігли поза шкіру і волосє підвелося на голові, неначе поміж ного налізла копиця комашні.

— Чп „з головою“, чи „без голови“ — нам байдуже, тільки починай! — кричали люди.

Я хотів було щось на сю чудасію сказати, отворив вже був навіть рот і язиком обслінив губи, та тут почув, як Ришнюк спокійним, певним голосом зачав розказувати...

**

*

I.

Тайне кохання в Калинівці.

Ой, калина говорила,
Ліщина сьпівала,
Що дівчина за меленьким
Три рази вмівала.
(Народна пісня).

Нема кращої хвилі на селі, як вчасним ранком боже сонінько засьмієть ся з поза гори і кине своє рожеве сьвітло по всім усядам: на тиху річку у долині, при-спану сивим туманом, на кучеряві садки, засіяні пер-листою россою, на задумчиву дуброву на горбочку і на недалекі склони гір, зарослі густими корчиками ліщи-ни! Всяка божа твар звертаєть ся лицем до любого го-стя, оживає новою надією до життя, забуває на труд і ослаблене—а устає зі сну і готуєть ся на денний обо-

в'язок. А ще коли-б ви знали нашу Калинівку... Господи Боже! Яка дивна Твоя сила! Як не Ти, Творче вселенної, позбираєш у купочку всіляке творіння і вчиниш з нього живий, чудо-дивний образ! Нема маляря у світі, щоб умів намалювати як слід однісінку Твою цвітоньку, один горбочок, золотий з густого куща калини! Немічний чоловік і діла його руки — нищота... А що із Твоїх рук вийде, Всемогучий Боже, то все краса, все совершенність, все чудо!

А ось наша Калинівка. Білі хатини розсіли ся по горбочку, між вишневими садочками, мов бучеряві овечки на шовко-трав'ї леваді — і поглядають собі маленькими, лискучими віконцями у долину, де крізь вільхові загороди шумить-жене потічок-Стибнівка. Поза річенькою знов горбок, а по ній, мов вірні сторожі людської оселі, стоять у два ряди великанські тополі і могутими галузями вимахують в напрямі хатин. А далі вже гора... Високі, сірі скелі розкинені по пустині і сонцем випаленім оболоню, заглядають попід густе гілля топілі і своєю дивовижною формою і непорушністю подавляють чоловіка. А ген, по за хатинами, по другім березі Стибнівки темніє густими лавами сосновий ліс, а за ним дуби посплітали ся могучим галузем і закрили цілий простір, куди око гляне, аж до задумчивого небозводу...

І уяви собі, друже, як цілу отсю красу залле мерехтливим золотим промінням боже сонце! Устанеш, подививш ся довкруги, прошепочеш устами: „Чудні Твої діла, Господи“, а далі улякнеш і з глибини душі виллеш перед лицем Сотворителя свою сердечну молитву, як найблагородніше кадило...

У таку гарну досвітню хвилю сплів на ліснім рясі побережник, Степан Мичуда і думав тяжку думку. Був се кремезник парубчак, із сьміливими чорними очима і видимою силою волі у затиснених устах. Буйні, темні кучері спливали на плечі з під зеленої крисані, а невеличкий вус, незначно підкручений до гори, додавав його лицю гордовитості і завадіяцтва. Був се то однак парубок чесний і набожний, що мав хіба сю хвибу, що любив звичайно приставати із всякими панничками та панськими посіпаками. А се певно походило відси, що його родичі були найбільші богачі в селі, а він одинак, ще й найбільший красунь на цілу околицю. Старий Мичуда сплакав не раз ревною, батьківською сльозою, як бачив, що наймити обробляють його любі ниви, а син, одинока дитина, волочить ся то з лісничим, то з писарем, то з всякою пишою міської дрянию.

— Степане, — говорив було старий Мичуда. — Через отсих панських посіпак усьо лихо на наших людий приходить, а ти з ними, мов з рідними. Гляди: достатку ми придбали обое з матірю, щоб ти дальше працював коло земельки, як твої діди і прадіди, а ти й коси ніколи не візьмеш до рук і за плугом соромиш ся походити! Отям ся, мій сину! Сьвята земелька — се мати наша. Сам Господь Бог казав нашим прародичам орати скибу...

— Тату, — одвічав Степан спокійно і смирно, бо батька любив й шанував незвичайно, — що-ж зроблю, як мене до господарської роботи не манить? Усьо тут в селі таке просте, не доладне...

— Ми прості і не доладні, сину? Твої родичі? — переривав старий з жалем.

— Не ви, тату, а мужики з нашого села! Нї то не промовить гладко, нї убереть ся прилпчно, а до того з похиленими головами ходять, мов замотиличені; у кожного на устах тільки проклін й мерзота, а вже як до отської сивухи доберуть ся, так забувають навіть і за се, що з божих рук приймили душу... А поговориш з котрим-будь із учених, з начальством, так годї чоловік знає, що живе з людьми!

— Ой сину, сину! Ти ще за молодий, та й тому́ таке говориш! Може й то правда, що наш мужик не-раз має на устах мерзоту, та хто сему винен? Чи не сї то підпанки, що галапасами позасїдали на му-жицький шкірі тай тнуть, тай жалять? Сину! Від му-жицького мерзкого слова ще ніхто собі віку не вко-ротив, а масне панське гірше дїявольської злоби...

Таких мов чув Степан від свого батька дуже ча-сто, та вони не добирали ся йому до серця; він був пересвідчений у своїй молодечій пів-свідомості, що панське житє — се няший, кращий сьвіт. Просив старий Мичуда і пан-отця, щоб дали його Степанови острє напїмненє. Не помогло. Степан поцїлював пан-отця в обі руки і розплакав ся, як дитина, та після кількох тижнів знов, узявши рушницю, потяг з лїсничим і молодим паничем з двора на лови... Вкін-ци ще й трапила ся пригода Степанови, що витягла парубка зовсім з рідної хати і села.

Стояла на кінци села під лїсом хатина, а в нїй бідний халупник, Михайло Бривка з донькою. А донь-ка — така вродлива, що зійдеш всї наші села, а не найдеш такої. Та не то що на личенько красна, а й душею ясна, мов зоря! У церковці що недїленьки при-падає навколїшки і молить ся до самого кінця відправи;

ні то на кого не зірне, ні не запишаєть ся; на музики ніколи не вийде, а навіть у поли ніхто її не бачив, бо батько заробляв, а донька піклувала ся хатою, городом і цвітником.. Парубки божеводили за нею і запивали ся до безтями у коршминці із сього powodu, що ніколи не удавало ся їм з нею і заговорити, а ще й тому, що між ними хтось поширив злочасне і переконуюче слово:

— Ніхто не оженить ся Бривковою Ганусею, бо Степан Мичудів узяв вже її на око.

Степан бачив.її хіба в церкві. Її незвичайна краса його вражала, як грім; та через тиждень умів собі якось розбаїти і ніби забути. Та з неділею знов та сама історія, поки не почув у груди, що або Гануса буде його, або пропащий він на віки з тілом і душею. Хоч нікому ні словечком не звірив ся, та його змариніле лице й сумний погляд казав людям догадувати ся всього.

Догляділа і його матінка і заговорила раз до сина, що, вийшовши у садок, стояв неповоротно, підперши ся до старої грушки.

— Степане, а чому-ж бо ти такий не свіій?

— Нічого, мамо, трохи голова болять... — одвітив Степан і спустив очі до долу.

— Так може-б до міста поїхав, до дохтора?

— Не pomoже, матінко, жаден доктор в світі, як не pomoже Сей, що над нами...

— Добре кажеш, сину... Та я мати твоя! Не сплю, не їм, дивлячи ся на твій сум.

І зачала материнськими сердечними словами його розговорювати, поки не витягла з нього цілої правди.

— Матінко, — крикнув щирим плачем Степан і поцілував матір в обі руки, — ось бачте: ціле лихо, що мені без Бривкової Ганусі нема житя.

— І ти того зажурив ся? Степане! А будьже мудрійший, сину! Коли вподобав дівчинну, так всьо гаразд! А ти говорив з нею?

— Не говорив. І бою ся заговорити! Вона така тихенька і ласкава, а мене кождий лякаєть ся, неначе якого гайдамаки. Бою ся вразити її своїм словом...

— Ти, Степане, наших парубків і дівчат соромиш ся, та й тому тебе уникають. А догани жадної тобі не дадуть, бо ти не ледащо... Іди ось нині над вечір до Бривка тай поговори з дівчиною. Я і батько благословимо тебе на таке жениханє, бо вона хоч бідна, але гідна. Не плач, всьо буде гаразд.

І чим мерщій побігла розказати про се диво старому Мичуді. Старий аж сплакнув з радости. Вони обоє рано і вечером молили ся перед образом Пречистої, щоб могли перед смертю побачити сина під вінцем з Ганусею.

Та не так стало ся, як думали старі Мичуди.

Гануся Бривка любила Степана жаром невинної, щирої дівочої любови. Не думала, що із сього вийде, а тільки чула, що Степан для неї чим-то таким дорогим, що коли-б його не стало, так і житє стратило-б для неї всяку ціну. Чула його гарний голос, як в крилосі витягає, було, апостола або вірую; як дівки шинетіли між собою а все згадували його імя; а нераз бачило при виході з церкви, як стояв біля цвинтарної фіртки пишний, мов образок і глядів за нею любим, горячим поглядом. Та їй і на думку не прийшло, щоб Степан прийшов до неї за рушника-

ми... „Він багатир і красунь на цілу околицю; як заговорить, так хіба насмієть ся наді мною бідною”, — думала сама в собі.

Саме увпхала ся вона з коновочкою в руках поміж корчипи червоно-огнистої півонії і підливала свої любі цвітоньки, як параз щось закрило перед нею жарке заходяче сонце. Вона підвела очі і скрикнула: перед нею стояв Степан.

— Помагай-біг, Ганусю! — промовив парубок, знявши крисаню та й тут же і замовк, не знаючи, що далі говорити і від чого зачпнати.

Дівчина також не знала, що із нею дієть ся; стояла серед цвітів, мов найкращий цвіт, ціла налякана і засоромлена.

— Ти чого сюди, Степане, зайшов? До лісничого не туди дорога!

Степана мов жаром обсппало.

— Чи бач, — погадав — лісничим спорікас і дає на прилики, щоб мені сюди і не ходити... Я знав, що вона мене цураєть ся.

Помав хвилюку в руках крисаню і знов сказав мов крізь плач:

— Ганусю, я мусів до тебе зайти; бо не міг вже довше видержати!

— Не говори до мене таких слів, бо людей покличу. Ти прийшов насміхати ся наді мною! Ти у панстві кохаєш ся, туди й тобі дорога!

Гануся сама не знала, як страшно прощиплює своїм словам Степанову грудь, та вона говорила се може з надмірної радості, а не уміла свогого чувства гнати гнати.

— Так ти не любиш мене, Ганусю? — сказав сумно Степан. — Я прийшов сказати тобі ще й се, що як ти не понесеш до пан-отця зі мною на заповіді, так я ніколи більше не понесу і ще гірший стану! Розбійником стану і мерзенним грішником.

Він і не бачив, що робило ся з дівчиною. Гануся глянула на нього широко-отвореними очима, а личко то блідло то паленіло на переміні. У груди щось її здавало, а сльози щастя і роскоші поплили пелестими струйками по рум'яних щоках, а далі заридала, упустила коновочку і, закривши руками обличчя, скочила у хату і замкнула двері. Крізь віконце бачила, як Степан постояв довго-довго біля цвітника, цілий почорнілий і з розковданим волосем а далі глянув ще раз на хатину і поплентав ся, мов п'яний, в напрямі лісничівки...

Старі Мичуди довго ждали на сина; тішив ся старий батько, бо був певний що опісля женячки заберець ся Степан до газдівства і покине отих напушистих і поганих підпанків-гультаків. А як Степан не вертав домів цілу ніч і цілий день, були певні, що щось лихе сподіяло ся.

І дійсно.

Парубок поволік ся серед страшної душевної мук прямо до лісничого.

— Мужики — се глупе племя! — відтяв йому сейчас лісничий, як почув цілу пригоду. — Такий мудрий чоловік, як ти, Степане, не повинен і дивити ся в сей бік, де мужицькі дівчата. Покинь їх, клятих дурнів! Маєток і так кому иншому не припаде а тобі. Між панами і більше розуму набереш ся; шанують тебе і добре тобі буде! З нами і війт і псарі

і жандарми і староста; а з ними хто? Хиба ся стара попина, що там їм в церкві попкає і покадить! Степане! З нами змудрієш, бо між нами розум!

Степан був так прибитий, що хоч як прикро вражала його замітка лісничого про церков і пан-отця, та не був в силі здобути ся на слово. У лісничого десь взяв ся і панич з двора, що любив Степана за його проворність і відвагу і всі три зачали паничити; всьо розумієть ся, на парубкову кишеню. А щоб його ще більше підбехтати, так панич наказав лісничому сейчас таки завтра нагнати побережника, а дати сей обовязок Степанови. Та і не вертав Степан більше до батька-неньки, а прибравши ся трохи з панська і заложивши за плечі старосьвітську стрільбину, ходив по лісі стеречи панського добра а вечером паничить у лісничого з всякими двірськими підпанками.

Та се не дало йому ні трохи спокою. Цілими годинами сидів звичайно на рові, відки було видно Ганусину хату, та й все зітхав та журив ся тяжко. У селі ніхто не знав, чому се парубок, богацький син пішов у панську службу; хіба дехто подумав, чи не старий се Мичуда прогнав сина з обістя за се, що не пильнує хазяйства та й з всякою панською дригтю пристає. А Степан був певний, що Гануся його ненавидить, чорнів і вянув з туги, зненавидів сьвіт і людий і рішив ся скінчити свій вік далеко від села і родичи. Навіть до церкви більше не ходив...

Гануся терпіла ще більше. Їй ніяк не хотіло ся парубка вразити; та серед нечайної радості сама не знала, що говорити. Що дними опісля заливала ся гіркими сльоами, не находячи жадного ратунку у такім скрутнім положеню; батьковн соромила ся сша-

зати своєї дівочої тайни, а вповісти все перед Степаном не мала нагоди. Зачувала тільки від людей, що молодий Мичуда став похмурий і задумчивий і що лісничий хвалить ся, що його посватає з якоюсь своєю міською своячкою. А сі прикрі вісті добивали до решти зажурену дівчину.

**

**

**

Так ось сидів і нині Степан на ліснім рові і поглядав похмурим оком на недалеку хатину, де мешкала його люба дівчина. Сидів так тихо, мов скаменілий: стрільбину поклав на мураві, крисаню відкинув оподальк від себе.

— За що так покарав Ти мене, Всемогучий Боже?
— прошепотів крізь сльози і підніс до горн обі руки.
— Кому я що завинив? А коли годі побратися з милою дівчиною, так по що держиш мене на білім світі?

І заплакав так щиро, як мала дитина...

II.

Чим займаєть ся присяжний Трохим Хлиставка?

Нехай загородять, куда нелюб ходить,
Нехай стежка буде, куда любі ходять...

(Народна пісня).

Крутою стежиною попід ліс шкандибав калинівський присяжний, Трохим Хлиставка, заточуючи ся то в один, то в другий бік. На йому білий, довгий кафтан із синіми закладками; пові, вибивані штани, кранпа, міська сорочка, заціплена під шиєю лискучою спинкою; а на голові сивий, фільцовий капелюх, засунений на чоло так низько, що з під нього ледви до-

глянути можна півсонні очі. Чоботи на збирках і штрафовані виписують ся до сонця так, що, не бачивши Трохимового лиця, подумати-б можна, що се молодий парубок чимчикує пияненький до дому із ярмарку. А тимчасом Трохим Хлиставка був підстаркуватий вдовець, літ до трийцять п'ять, з пикою гачкою препоганою, що на неї і собака загавкає, як углядить з близька. А що вже пиянця, то певно і на десять миль докрути не пайдеш такого.

Калинівські люди забули вже й рахубу, від коли Хлиставка зачав присяжнювати. Він знав ся із всякою бідною, міською і сільською, що то коверзує над нашим братом, та й люди бояли ся його, як вогню. Добре ще се, що за осьмуху спухи або черешняку можна було позбутися лиха і устерегти ся перед розгніванням „начальством”; та й се, що його дуже рідко можна було побачити тверезим; як засяде, було у коршмі, так смикас отсю брагу стаканчик за стаканчиком, що й захропе на жидівській лавці. А тоді, звичайно, нашому братови тільки й житя, як „начальство” спочиває з похміля...

Коли згадати тільки за присяжного, так добрі люди сейчас погадають, що він певно з бідних. Тимчасом присяжний з Калинівки, Трохим Хлиставка, був доволі багатий і ні одної чвертинки жита не перунтав із засіка на пиятпек. Двох його братів мало з ним спілку, обрабляли поле, а Трохимови доставала ся половина без клопоту і праці. А що пив, так за се платив наш брат мужик. Воно зрештою так з роду написано, що на світі на се живуть мужики, щоб всякій галайстрі догаджувати і їх напоювати...

Шкандибає Хлїставка стежиною попід ліс і що хвиля пристає і глядїть перед себе, чи ще далека дорога. Тодї блїсне його пика до сонця і нам прийде-ть ся легше її описати: Рижий, підстрижений вус так і никне під чималим кирпатим носом, поперенизуваним синьо-чергоними жилками, що спидить на повнім, на-бряскім обличчі, мов скулений, сіренький зайчик на заскородженій рілі; а що найдивнійше вражає кожного чоловіка, то одна сива брова, що ніяк не підходить під міру своїй темній товарищі. Чи Хлїставка мав вже з роду отсю дивовижну брову, чи придбав її аж в пізнійшій віці, — про се люди ріжно говорили: одні впеляли, що так, а другі присягала ся, що вона посивіла від твердого парубочого кулака в якійсь там любовній пригоді. Найдивнійше було се; що хоч як підмальовував її Трохим то купервасом, то припаленим вербовим порохом, то брєва таки знов по хвили набирала своєї сивавої краски. Губи у Хлїставки такі звичайно заслинені, що годї було з ним з близька говорити, а то обдиркає тебе слиною. Зрештою держав ся Трохим ще доволї бадьорно, бо був кремезної будови, а ще до того чимала палюга-пербина в руках дїдала людям більше страху, як його мерзення пика.

Куди-ж то отсе шкандибає, калпнівський присяжний ранним ранком та ще й так по недільному вистроєний? Не питайте, бо животи із реготу потріскають. А так почимчикуємо й ми за ним стежкою та й углядимо його наміри. Бо на всякий раз чудне діло, як громадський урядник покидає канцелярію, не поступає у коршмину, де вже від раня писар з шїйтем радять раду а й прочі радні зтягають ся по-

воп, а крадьки висмикуєть ся із села і блукає поза лісом.

— Гов! Тпрру! — сказав до себе Трохим і остановив ся, підперши ся вербиною. — З дому летів, мов вітер, а тут, як вже недалечко, тремтять ноги і відвага покидає... Тьфу на тебе, Хлиставко! Не даром люди з тебе насьміхають ся! Жандарма не бою ся, ні старости, а до дівки йти, — так і серце мало не упаде з тревоги у сам плунок! А будь-же відважний! Ціле село перед тобою корить ся, так і дівчина з вискоком тобі на зустріч виїде...

Із тих слів ви догадали ся вже певно, добрі люди, що наш присяжний вибрав ся тихцем на зальоти до котроїсь із калинівських дівчат і що йому забракло грохи відваги до сього богоугодного діла. Він постояв хвилину, а далі добув з під кафтана флящину і потягнув кілька ликів; опісля заткав корочком, сховав у належне місце і отряс ся з перозумного страху.

— У-у-у! Який се великий божий дар, ум людський, що видумує таке добро! Без нього-б нераз чоловік устряг на шляху, мов кіл, та й кроком не поступив би! Ходім, пане присяжний, дальше в дорогу. Вже й хатину видко...

Вид хатини, видимо, так збентежив п'яничку, що він не добачив крєпкого дубового кореня на стежинці, зачепив чоботом і заповор носом прямо у рів. Нечайний шелест збудив із тяжкої задуми Степана, що недалечко сидів на рові; він угледів крізь густий корч ліщини, як Хлиставка карабкав ся з рова на доріжку і зачав його слїдити.

— Якоюсь чудною новинкою пахне, — подумав Степан, — як отсей поганець волочить ся поза ранки, ще й такий, мов на празник зібрав ся.

А тимчасом Хлиставка виліз із рова і сів на степні, унявши ся за коліно.

— Дідьчий корінь! І чого йому туди пхати ся, куди добрі люди ходять? — мимрив сам до себе. — Ну! До доброго діла не дійдеш без труда... Так говорить наш писар... Бодай йому та чорнилом замузало пику! Мерзенний ковтуц! Він починає щось наді мною коверзувати! Каже: „Я наймудрійший на всі села; а мудрого треба слухати!” А я, Трохн! Хлиставка, куди вже із своїм розумом маю подати ся, га? А кого-ж то вибирає калинівська громада вже пятий раз присяжним?.. Побив коліно до проклятого кореня. Підожду трохи, щоб минув біль.

І знов потягнув з флящини.

— Ось бач, — говорив до себе Степан, — кождий з них, наших братів мужичків, не любить, як хто розумом від нього більший! Вже й нашого писаря взяв на язик отсей паний ледащо!

— Я потягаю все таки за старими людьми: нема спокою козакови, поки не уведе в хату молоді жінки... Чарка доброї горівки забє журбу, та се тільки на хеплю; а молода жінка, як до тебе засьмієть ся, так мов медом помастить! Досить вже мені бурлакувати та й шляти ся по чужих кутках. Ще й пригодн можна тяжкої набавити ся! Гаразд, що отся моя брова не уміє заговорити, побий її тяжка недоля... Кажуть люди: Хлиставка паниця і поганий. Узяли на язик і не попустять ся. Бодай їм сї безбожні язики та поспехали! Треба вже раз із сям зробить конець.

Вже і мене і так дівки цурають ся, мов якого очеретника; схочеш до якої заговорити, так засокоче тобі під самим носом, як гадина і навіть за руку не дасть ся узяти. Сороки навіжені!

. Степанови ся пригода вельми подобала ся; забув на хвилю свою тяженьку журбу.

— І отся мацапура ще й стибуригть ся до залицяня! — засьміяв ся сам до себе. — Цікаво знати, до кого він отсе напрумував ся.

— Я-б і не думав про женитьбу, — говорив сьміливо Хлиставка, — коли-б не Гануся...

Степан, почувши імя своєї любої дівчини, мало що не скотив ся у рів. Так його тяжко стиснуло за серце, що йому на хвилю потемніло в очах.

— Ось-куди ти шкандибаєш, п'яна шалапутю! — подумав зажурений парубок. Страшно йому перше було й подумати, щоб Гануся могла дістатися кому иншому, а не йому; та коли-б її мав узяти отсей поганець, то скорше він згине від сеї румниці!

— Болить серце за нею, ясно-окою ясочкою! О-о-о! Вона така ласкава! Нікому не одкаже лихим словом, а мене все пошанує, ще й дядьком назве. Дядьком... Тьху на се мерзенне слово! Коби то вона та назвала мене соколиком, лебедиком, любчиком! Не назве.... Погані людські язики чимало мене перед нею осквернили...

Довгий час спідів в задумі, а далі знов говорив:

— Богато мені у дорогу попхав ся отсей Мичудів волокита, бодай йому вязи покрутило! Кажуть люди, що вона за ним вміває! І за чим тут жалувати? Ть-я-б його, собачого сина, тільки раз мацнув отсею вербнисю по спині, так він й не підвів би ся!

— Ну, хорошими словами згадує і мене, нічого казати... — подумав парубок. — Тільки бреше, вражий син, що Гануса мене любить. Вона ненавидить мене, утікла переді мною...

— Степан моторний хлопець, сказати по правді. Але-ж бо і мені не багато бракує! Хіба отся брова, та й отсей кирпатий ніс. Як гляну в зеркало, так здається мені що такого поганого не має ні один чоловік в Калинівці. Коли-б не отсей ніс... А то засіла тобі отся мерзенна почвара на самім найвиднійшій місці облича, мов куща у косаря! Бодай тебе малим було паця відкусило! Бодай тебе і на світі не було. На сором і журбу ти сидиш мені над ротом... Лихо з носом, але лихо і без носа; без нього не розчовпавш, якого трунку уточив тобі орендар. Та ба! Дівчині покажи красне обличе, а не добре серце! За отсим Мичудовим пройди́сьвітом так кожда у воскоки! А він же собі нічого иншого, як ланець і панський посіпака! О! коби він попав ся у руки! Чуприну висмикаю і пику намолочу! Далебі, що намолочу собачого сина, щоб мені не мішав у моїм ділі.

Підвів ся поволи із землі, глянув перед себе і зітхнув глибоко...

— Поможи, Боже, у добрім ділі; щоб Бривкова донька полюбила мене, бурлаку і не одказала ся... За се-ж иншим чоловіком стану.

І, заточуючи ся та й штикульгаючи на збиту ногу, поплів ся стежинкою поміж коноплями прямо до Бривкової хати. Степан хотів йти за ним і собі, щоб удусити п'яницю своїми жилавими долонями, як він залипцятиметь ся до Ганусі, та тут же почув голосний дівочий регіт, що надбігали з другого боку ліса.

— Певно у ліс на суніці, — подумав Степан і підвів ся на рові, щоб не пустити дівчат на панський корчунок.

— Отсюди, дівчата, найнизший рів і найблизше до зрубу, — почув ся дівочий голос і невеличкий гурток дівчат поскочив у місце, до стоям Степан, випрямуваний і пишний, тільки що змарнілий й похмурий.

Дівчата сторопіли, як побачили Степана. Збил ся у гурток і вагали ся, чи вертати назад, чи просити о дозвіл рвати суніці за половину. Прикру мовчанку перервав присяжний, Трохим Хлиставка, що зачувши дівочий регіт, завернув ся в половині дороги до Бривкової хати і вийшов з конопель. Усміхаючи ся і вимахуючи вербиною, поступив острим кроком до дівчат, не замічуючи Степана і зняв перед дівчатами сиву фільцову крисаню.

— Помагай біг, дівчата! — промовив. — А що ви отсе тут за раду завели?

— Вас виглядаємо! — загули хором дівчата, для яких поява паниці була дуже на руку. — А що-ж бо вас, дядьку з коршми у таку досьвітну годину?

— Не з коршми, лебідочки, а з війтової канцелярії. Важні були кавалки... людий скликав! Але се велике диво, що ви всі оттут!

— Та й від сього дива, брова стала сива! — кликнув хтось з гурту і всі захіотали.

— Колись і ти посивієш, сороко, як жениха не придбаш, — відгриз ся присяжний.

— Як нікого не придбаю, тоді на вас почекаю, дядьку Трохиме, — крикнула дівка.

— Яб такої цяці у сьвітлицю не пустив...

— А я-б такого жениха не мала-б і за комінюха!

— Не скрегочи, дівко, поганою сорокою, а то отсею вербиною потягну по спині! Що се ви тут робите? — крикнув Хлиставка мов бішений.

Дівчата перелякалися. Тут побережник стоїть за корчем на рові, а тут знов громадський присяжний у біду готов загнати...

— Ми пустили ся, дядечку, до побережника, щоб дозволити суніці рвати за половину, — смирно зашептали дівчата.

— Не вірю вам, пакосним донькам християнських родичів! Знаю я, які се суніці! Ви отсе юрбою за новим побережником, Мичудовим сином, бодай йому на самій спині чиряк в гарбуза усадовив ся, собачому катюзі. А знайте тепер цілу правду: я ось-тут і ждав на сього горлоріза, щоб намолотити пику вражому синові! Скажете йому, що содухи з нього випущу, як з болячки! Ще й чуприну насмикаю і задавлю, мов щеня! Вже від давна я на нього важу.

Дівчатам незвичайно подобало ся; вони бо знали, що і присяжному готово тепер дістати ся від Степана, а їм самим легше буде у ліс.

— Скажіть йому самому, дядьку! Він-же ось на рові! — загули гуртом дівчата і зареготали ся.

Хлиставка вибалушив очі на Степана, що кріпкий і понурий стояв із заложеними руками, не знав, що тепер робити. В горлі його щось здусило. Мов якась дивна щикавка, вербина випала з рук; він цілий трусив ся, мов в лихорадці.

— Прости як почастував тебе поганим словом, — промовив. — Я не гадав, що ти тут-же за корчиком, а отсе капосне племя треба було налякати...

Степан глядів на паничку суворим поглядом, та не відзивався.

— Я тобі приніс, Степане, поклін від батька-неньки; та й ще... хтів тебе... гм... за дружбу для себе упросити... Гм... Чи підосичників та масляків доволі намножило ся у корчах?... Піти-б та назбирати у капелюх! Смачні, кажуть, як що до них додати сметанки і цибулі...

Степан стояв неповоротно, мов скала. Хлиставці зробило ся так горячо поза спиною, що він пізнав, що послідна пора утікати. Промимрив отже:

— Ти щось нині гнівливий, Степане. Самому мені дивно, чого... Я до тебе з ласкавим словом, а ти мовчиш, мов пень. Прощай! Прощайте, дівчата! А як узбираєте сунічок, так несіть до мене; по сороківцєви заплачу за квартиру...

Узяв крисаню і, заточуючи ся, зник у високих коноплях. Дівчата набрали відваги і підступили ся ближше рова.

— На котрім зрубі збирають суніці, Степане? — спитали.

— За першою лінією від соснини, коло „чортової прірви”, — одвітив сухо побережник.

— За половину?

— За половину. А ви хтіли оттак, тільки самі для себе?

— Може-б і так, коли-б дозволив...

— Наші люди всі такі! Тільки щоб крадьки, крутою дорогою... Як назбираєте, тэг несіть до дісничого.

Дівчата таки стояли; їм конче хотіло ся поговорити із суворим а хорошим хлопцем. Вкінці одна найсьмилівійша обізвала ся:

— Чого се ти такий сумний, мов темна ніч, Степане?

— Бо нічим мені радувати ся!

— Із села пішов, хлопців і дівчат покинув...

— Бо не люблять мене, бо утікають від мене... А мені байдуже! І без них жити-му!

Говорить молодий парубок, звертає мову ніби-то до всіх, а самому тільки й думка, що про Ганусю; чус, як підходить йому до серця тяжкий біль і око намагається уронити сльозу.

— Се ти, Степане, покидаєш нас всіх задля яких-то панських пройдисвітів і посіпак, що чванять ся розумом, а роблять таку скверність, мов у них і голови нема...

— То вони мене пошанують і люблять... Вони головою сильніші від вас усіх...

— А ти хіба не знаєш, що за тобою одна калинівська дівчина вліває і білим світлом нудить? — сказала відважна одна дівчина, що знала добре, що між Ганусею Бривковою а Степаном є щось такого дивного, чого і годі розчовпати.

— Ви-б і до вечора оттак говорили, а мені нема куди! — одвітив Степан, а самому аж кортить довідатися, хто се такий тужить, за ним і нудьгує.

— Ходім, дівчата, сонце підняло ся високо! — кликнули і помчали ся гуртом у ліс.

А Степан постояв ще якийсь час на рові поглядаючи на Бривкову загороду, куди поплентав ся за-

питий присяжний Хлиставка, зітхнув глибоко, а далі промовив сам до себе:

— Більше вже я не в силі терпіти! Піду в село і розвідаю. А коли се правда, що Хлиставка оттут торочив, так... Та я його і так застану у коршмі при чарці нині вечером і витягну від нього що треба. Буде моя Гануся — так стану я иншим чоловіком і ціле село перепрошу, а коли ні, так нема мені життя на білім світі!

І зник у темних сумерках говірливої густої дуброви.

III.

Чудне диво в калинівській коршмі.

А в нашої Хайка
Смолянії лавка,
А хто сів, —
Прикипів,
До дому ні гадки.
(Народна пісня).

Наш знакомий присяжний, Трохим Хлиставка, відкашлюючи і причепурюючи свою крисаню, мав намір увійти на подвірє Михайла Бривки, коли тут-же почув з ноза хати голосні накликування на безрогу: „а-са, а-са!“ Відхилив отже обережно ворота і поступив кілька кроків вперед з видимим наміром дати поміч батькови Ганусі, що намагався загнати безрогу у хлівець. Мимоходом скажу вам, добрі люди, що такої капосної свині, як Бривкова, мало хто видів у широкім світі! Описувати її мерзенної подоби не годиться у книжці, та ще й тоді, коли вже описувалося

християнське обличчя Трохима Хлиставки; та не буде гріха сказати, що се була дуже проворна безрога, що знала, як піднести закладку у куці, під котрою стіною зачати собі рити свободний вихід на свіжий воздух і де найбільше дрантивий пліт, що відмежує Бривкове подвір'я від бараболиса сусіда, Гарасима Капиці. За прочу її злодійську поведенцію спитайте самого Бривку, бо мені нема тепер куди, коли вона сама, вибігши прожогом з поза хати з чималим буряком в зубах, пофукуючи і хрунькаючи, пустила ся прямо на громадського присяжного, Трохима Хлиставку, біля котрого був свободний вихід з подвіря крізь відхилені ворота.

— Дядьку, дядьку! — кричав Бривка, підбігаючи за свинєю з колом у руці. — Держіть сю клятву злодіяку! Поможіть її нагнати сюди, на лівий бік, у гноївку!

— А-са, а-са! — заверещав Хлиставка, мов на живіт і підніс високо у воздух свою вербину, щоби почастувати нею по хребті капосну палицю.

Та Бривкова безрога не була, з тих смирних сотворінь, що то признають власть громадського урядника; вона, уганяючи ся по чужих огородах, до краю затратила свою лояльність супроти закона... Та і тепер, побачивши відхилені ворота, не робила собі нічого з того, що біля них стоїть представитель суспільного порядку, мов опарена метнула ся вперед, де присяжний розіставив ноги і присів, вимахуючи поперед себе своєю невідступною вербовою палицею. Ще Хлиставка не обдумав гаразд стратегічного пляну, як вже почув, що його новесенькі „на збирках” чоботи не достають зовсім землі і що він опинив ся на замаранім хребті великої сухобокої бурї свині. Тут подія слїдувала скоренько по події: від натиску крепкої безроги ворота

приперли ся, а нещасний утікач з буряком в зубах уступив перед непереможною запорою воріт у своє найпевнійше оборонне місце: гноївку і потяг за собою переляканого Хлиставку... А коли громадський присяжний скотив ся із свинячого хребта, так вона чим мерщій скочила під горбок і зникла за хатою в коноплях.

Задиханий Бривка не знав що робити в таких небувалім ділі: чи помагати присяжному карабкати ся із гноївки, чи докінчити своєї погоні за безрогою. Велике щастя, що мужицький ум практичний; він вибере завсїгди се, що більший хосен приносить. Так і Ганусин батько: лишив Хлиставку у самій середині рідкої баюри, а сам пігнав за свинею.

— Дядечку, дядечку! — почув ся срібний дівочий голосок і Гануся вибігла з хати дати поміч Хлиставці.

— Держіть ся за отсю ломаку, а я буду тягнути. Безрого батенько продадуть у найблизшій ярмарку!

І з беріжка подала присяжному у руку патик.

— Бог заплатить, ясочко, — одвітив урадуваний Трохим і зачав карабкати ся. — Я прямо до тебе йшов поговорити за діло! Бо твій батько, дуля йому під ніс, лисому чортови брат і найбільший поганець на всю вселенну. Чому не продав свині?

Дівчина отворила широко очі.

— Дядьку! — крикнула — То ви отсе так про мойого батенька?

— А про ко́го-ж би иншого, лебідочко? Чи-ж не довбур він сотенний і не опудало мерзенне, коли у нього свиня більшу ціну має як громадський присяжний?

— А коли мій батенько такий, як ви отсе торочите, так сидіть же у гноївці і корабкайте ся самі! — з досадою промовила Гануся, опустила ломаку і скочила в хату.

Хлиставка знов бовтнув у калабаню і довго, ще мучив ся, поки не станув на сухій землі. Тимчасом Бривка загнав безрогу у хлівець, заложив кілочком, а опісля метнув ся ратувати Хлиставку. Коли-ж побачив, що він вже на безпечнім місці, привитав його християнським словом:

— Боже помагай вам, паце присяжний! У пригороду завела вас капосна свиня, та гноївкою обляпала...

— А чому се ти, батькови твому хрін у зуби, не загородиш собі отсього мерзенного місця? Га? Се мов нарочно лишено оттак без огорожі, щоб начальство не мало до твоеї хати приступу у громадським ділі! На штроф тебе подам і замкну до машталярні! Сякий-такий сину, бузувіре, гультаю поганий!

— Ну, ви по закону сказали; так належить до нас мужиків промовляти, та вибачте за слово, моя безрога усьому лихови винна, добродію, бодай їй чорт хвоста урвав! А я не винуватий, їй Богу! — оправдував ся Бривка, а далі крикнув на дівчину: — Гейже, дівко! А винеси-но панови присяжному відерце з водою і рушник! Бо воняють пан присяжний так чудно, що устояти годі біля них. Безрога, як викачаєть ся у гноївці, — говорив дальше Бривка, звертаючи ся до Хлиставки, — так всьо з неї стечє, а тут вам і поза хольяви і поза обшивку набіжить і увесь кафтан замарає.

Ще довго сопів присяжний і проклинав то Бривку то його капосну безрогу, а умивши-сь яко-тако, не

пращав ся навіть, а вернув тою самою дорогою поза ліс.

— Не випадає після такої пригоди говорити з дівчиною про любовні справи. Зайду завтра. І так ні-ні важні наради в коршмі. Го-го-го! Усьому винен Мичудів завадіяка! Налякав і тому я не мав в ногах сили! Намну я йому чуприну, їй Богу, намну! А пику так намолочу кулаком, що і рідний батько не пізнає...

Людий була повна коршма і гармідер такий страшний, що не розбереш, кілька орендар править за горівку. Усьо начальство, крім присяжного, засіло за довгим столом а прості мужики порозсїдали ся по лавках, то таки стоячи тягнули з гальб пиво і спорожнявали чарки. На кінці стола сидїв Степан Мичудів син, мертвецьки паний; його причисляли вже до начальства і не боронили сидїти разом з війтом, писарем і радними. До розмови він не мішав ся, а тільки пив, що не міра і платив кождому, хто тільки приступив до стола. Біля него його колишній побратим, Микола Чухрай, що вговорював, як міг, зажаленого і зневіреного парубка.

— Степане, ти їм всім не дивуй ся! Ось глянь: як наш брат-мужик з ляком приступає до стола, де писар розложив свої книги і папери! Усяка дрань з хлопа лупить, ще й за се матїркує, насьміхаєть ся, або й дурним зве... Не дивуй ся як і тебе цурають ся! Ти трохи забагато з отсими дерунами і панськими хлїстками пристаєш...

Степан хтів було щось одвічати, та язик бовтав ся йому в роті так дивно, що слова годі було вимовити.

Микола-ж говорив далі:

— Братіку мій і товаришу! Ти кажеш, що отсе сорокате панство розумне: а поглянь лиш на отсих підпанків; де-ж їх розум? Чи не в отсих жидівських кухлях і шклянках? Чи не держать вони своїх голів на карку тільки від паради?

— Ти брешеш, Миколо... — виїдлив Степан, не думаючи, що говорить.

— Степане! Покинь отсю незугарну пукавку! Нехай її гультай і панський підлизень носить! Тай отсю крисаню, що тобі до лица не підходить! Вертай в село! Оттут самі розумні люди: бо Бога не вирікають ся, землиці сьвятої не цурають ся і злочинством не живуть. Коли-б ти був останньої неділі у нашій церковці і послухав, як наші пан-отець хорошо говорили за отсе надуте панство!

— Що мені по селі, коли цураєть ся отся, що за нею моє серце вiane...

— Вона не цураєть ся, Степане! Вона за тобою так-же вміває, як ти за нею... Та бач: їй треба чоловіка, а не гультая! А лісничий старий капосник й злочинець, вже не одного звів на бездорожа... Вона й певно сього боїть ся!

— А присяжний Хлиставка?

— Ти дурієш з любови! Та де-ж пьяному Хлиставці до Ганусі?

— Хто там веде мову за нашого присяжного, пана Трохима Хлиставку? — крикнув війт, підслухавши розмову.

— Се нам дивно, що його нема на громадській раді! — одвітив сейчас Микола і далі забрав ся потішати побратима. — Я піду ось до неї і поки ти просидиш

у коршмі всьо заспокою по порядку. А ти не пий більше, Степане, се для тебе не пасує! Ось батько твій тільки зирнув крізь двері, та й чим мерщій вернув ся назад, узрівши тебе запитого біля шинквасу.

— Орендарю, — крикнув Степан, не підводячи голови — по гальбі пива всім мужикам, а по осьмусі черешняку усьому присутному начальству!

— Славний парень! Не такий скупинжега, як його батько! — одвітив війт, а прочі радні крикнули: „Славний парень!”

— Сиди тут, а я метну ся за ділом! Жди на мене! — шепнув йому Микола і вийшов з коршмини.

Зачала ся пиятика така голосна, якої ще Калинів-ка не бачила. Степан казав викотити з пивниці два півбочки пива, забити чопи і давати кожному без розбору. А сам сидів біля шинквасу паний, мов темна ніч; мов крізь мраку бачив цілу п'яну громаду; неначе крізь стіну чув крики і погані пісні п'яниць; а голова така ставала тяжка, що здавало ся вона йому непотрібним, а прикрим тягарем. Думав про всілякі справи а вкінці пригадав собі свою нинішню пригоду з присяжним, Трохимом Хлиставкою. Ще не перейшов думкою цілої події, коли зирк: увійшов до коршми присяжний Хлиставка. На нім при барвінковім поясі шалінова хустка... Серце парубка застогнало з болю.

— Се певно від Ганусі вертає, — подумав. — Подала рушники отьому п'янюзі!

Глядить: іде Хлиставка прямо до стола, розпихаючи запиту громаду і кричить, заслинившись, до нього до Степана:

— Щоб враг твому батькови розпоров живіт, гультаю! Ти що туди отсе засів у коршмі, а не пильнуєш панського ліса, га?

Степан — найбільша дрань у сьвітї! — шумить ціла громада. — Рушницю носить, щоб панського добра боронити, а він ось засів в коршмі сивуху потягас! По пиці вибити дідьчого сина!

— Що се за чудасія? — думав Степан. — Що йно гукали мені „многих літ”, а тут ось зневажити забігають ся...

— Се капосник і злодій! — ніби-то кричить Хлиставка. — Час йому заплатити за його злочинство!

— Буками його, вражого сина! — гудять всі у коршмі, мов в улію.

— Він-же і дівок наших баламутить і на лихі діла підмовляє!

— Брешеш, мацапуро — хоче Степан крикнути та чує, що язиком годї обернути, бо голос застряг у горлі.

— Він ворог громади і харцизник!

— Пана присяжного зневажав!

— Громади відцурав ся!

— Витягай лавку! Клади його животом на стіл! — гукає ніби-то п'яна громада.

Найдивнійше диво для Степана се, що ногами годї рушити а цілий неначе кілками до лавки прибитий. Він би отьому заслиненому катюзі так угодив кулаком межи очі, що і друга брова побіліла-б! А тут: що силкуєть ся устати, аж пріє, а сили таки нема. Хлиставка вже й близько стоїть біля нього; узяв і потермосив за чуприну...

— Ти не заходи до Бривки, гультаю! Гануся подала мені нині рушники! Отсею ножакою розріжу тобі горло, як кроком поступиш ся на Бривкове повіре!

— Бачить Степан: дійсно держить Хлиставка в руках великий, чудернацький ніж. Не страшно Степанови ножаки, та тільки жаль розриває серце, що Гануся таки достала ся отсій заслиненій почварі. Заплекотіло парубкови у груди; він почув нечаяно якусь дивну силу в руках, підвів ся за столом, відвинув руку і заїхав кулаком межи очі пьяному присяжному. Та тут нове диво: стоїть Хлиставка, не ворухнувшись, а Степана в чиколонках заболіло, мов до каменя кулаком луснув.

— Пожди, голубчику! — ніби-то регочеть ся присяжний. — Тепер ось я дам тобі належну кару за непошановане громадського урядника.

Утер Хлиставка полою чудернацьку ножаку, поострив її до коліна, і че-геп Степана самим вістрем по карку. Чує ніби-то Степан, що ножака перетяла шию і що його голова вже карку не держить ся. А самому так, неначе скоїло ся незвичайнійше діло.

— Отсе рубас! — десь загуло у коршмі. — Оттак з поганцем робити! На многая літа панови Хлиставці! Орендарю! Дві нові півбочки викоти з пивниці для громади! Нині у нас велике сьвято!

Не вірить Степан, чи-б отсе була сама щира правда і обертаєть ся позад себе. Дивить ся: його голова з темними, буйними кучерями і невеличким вусом, незначно підкрученим до гори, упала з його шиї на стіл, скотила ся на кінець лавки, відбила ся від неї, стукнула чолом до краток шинкваси і опинила ся

прямо у самім кутку під лавкою; блиснули ще кілька разів темні, лискучі очі, а вкінці закрили ся повіками, а з рота добув ся спокійний хропіт, неначе серед солодкого сну під шопою у сїні... Його голова уложила ся на звичайний спочинок...

**

**

**

Що тільки вимовив мірошник останнє слово, як у млинській хатині стало так тихо, неначе й було чути, як серце товчить ся у груди. До того і кошницї перестали туркотіти, а млинські колеса, неначе знеможєні, звільнили свій біг і з проймаючим скрипотом зачали задержувати ся. Удар могучих фолюшів ставав ще раз рідший: найточнїйше було тепер чути, як вони витискають з грубих покладів мужицького сукна струї води і кидають її рясним дощем на всі боки. А нечайна мовчанка Ришнюка такою тяжкою знемогою упала на груди, що всі мов скамянїли.

Зиркнув я на всіх, що сидїли кругом мірошника і побачив дивне диво: всі голови, знеможені по-трохи горівкою, припаленою з цукром, підняли ся з диким переляком в гору, а у кожного очі розікрили ся широко-широко, роти-ж роззявили ся, неначе з великої спраги; всім їм бажало ся конче дізнати ся самого кінця сеї дивовижї про безголового парубка. Тільки мірошник сидів похнюплений по самій серединї, заложив руки на черево і, заплющивши очі, похилив голову на груди.

Менї мурашки пробїгли по цїлїм тїлї і я почув, що чуприна підводить ся до гори і кудовчить ся, мов між нею швендаєть ся цїла череда скороногої команшї. А

коли ще й до того гуркіт млина застановив ся цілковито і чути було тільки, як вода з плюскотом спадає з лотоків під колеса, то мовчанка мірошника так неначе була довбнею у розпаленім мозку.

— Тут, відай, не млин, — шибнуло мені у голову, — а сама чарівницька яскиня. Щоб тільки поміг Господь видістати ся з отсього клятого місця па грбельку, а відси під горбок, у затишну шопу, набиту у-верх пахучим сіном...

Тут щось шелеснуло мені біля самого правого вуха і сейчас-же таки Матвій Клубок пчихнув здоровенним голосом на цілий млин і від розмаху стукнув мене своєю головою в плече. Озирнув ся я до мого сусіда і аж веселійше стало, як Клубок, утерши нос рукавом, сплюнув і сказав сам до себе.

— Бодай тебе трясця побило! У таку дивовижну хвилю захотіло ся носови пчихати!

Прочі мужички заметушили ся і почали то відкашлювати, то поправляти мерву під собою. Видко, що вдячні були Матвієви за перерване прикрої мовчанки. Почуло ся тут і там якесь слово, один позіхнув, та так протяжно і крепко, що голос, відбив ся відгомоном на вербових загородах, мов проймаючий зойк совн. Найвідважніший з них всіх був мій сусід, Матвій Клубок: він підвів ся поволи із долівки, поплентав ся викрутасами до розваленної печи в кутку кімнати, де на припічку стояли рядком великі і малі фляшки і зачав підносити їх до очей, щоб побачити, чи де в якій на дні не лишило ся кілька крапель варенухи. Як в котрій що було, так висмоктував до крапельни, а коли фляшка була порожна аж суха, то гнівню кидав у кут.

— Яка мара так крепко вилизує фляшки, бодай його копитом почастував очеретник! — кричав сердито, не звертаючи найменшої уваги на присутніх.

— Тихо, куме, не мішайте мірошникови в оповіданню! — обізвав ся рижий мужичок, заплющивши очі і потягаючи давно вже вигаслу люльку. — Він-же на цікавім місци став!

— Дуля йому під ніс, твому мірошникови! Ти й не бачиш, що він хропе собі спокійно, мов під теплою периною.

Дивлю ся: дійсно спить мірошник і не ворухнеться навіть. Лице його стало бліде, аж синяве, а вус так опустился в долину, що діставав аж до грудий. І коли так мовчки поглядали на нього його слухачі, він захитав ся нечаяно і упав в соломі, мов бервено, де захропів спокійним, здоровенним сном. Мені вже терпцю не стало.

— Як се? — мовлю до людей, — Чи тут і кінець його оповідання?

— Почуєш решту другої ночі! — одвічає рижий мужичок. — Мірошник не з тих, що їх можна приневолити до чого-будь! Захоче спати, так захропе тобі під самим носом і не мати-ме найменшого жалю, що перервав свою історію в самій середині.

— А що-ж тепер робити?

— Іти у слід, за мірошником; спати й так крайня пора!

І, поклавши на собі сьвятого хреста, ліг у соломі і захропів. За ним пішли всі прочі. А і я почимчикував за їх слідом і не міг з дива вийти, що я тільки зачав дрімати, то почув, що млинські колеса гурко-

тять і дальше і фолкші вибивають глухими ударами
свій дивний говір...

ДРУГА ЧАСТЬ

Друга ніч у млинї.

БЕЗГОЛОВЕ МИЧУДОВОГО СИНА

Ох, сон... Менї снить ся,
Мое серце веселить ся...
Проснуло ся, тай нема,
Віднаж моя голова!

(Народна пісня).

Коли-б так мене хто поспитав, чи спав я хоч трохи, сеї страшної ночі, чи ні, то я, признаю ся, не знав би, що одвітати. Бо як-же тут говорити про сон, коли у проклятій мерві перевертаєш ся цілий час і ловиш тревожно рукою то за Клубкову чуприну, то за чий заболочений чобіт, то за щось таке, що і чорт його не розбере і держиш ся опісля того всього, мов репях, щоби не упасти у якусь страшну безодню, а в яку, й не збагнеш. Всьо тут дрожить, підкидає тебе в один, то в другий бік, мов галушкою, падає у діл, тріщить, рипоче, мов скажене... Якже тут заснути, добрі люди, серед такого мерзенного розгардіяшу? Бодай сей дідьчий млин весняною повенію понесло де на глибокий Дунай! Я хреста сьвятого не завагаю ся покласти на себе, що стогнигобрський мірошник і про-

чі риженькі і чорноволосі мужички, що збирали ся в млинї на розговір й чарчину сивухи, не були чистої християнської вдачі: инкаше не могли-б так безжурно хропіти в клекітливім і розтарахканім млинї! А що вони мусїли мати бодай невеличке знаомство з купохвостими базпятиниками, що то скригочуть під млинськими колесами і плигають окунями у темну глубінь, — се, побий мене сила Божа, сьвята правда!

Та знов з другого боку годї менї грішному і кривити душею. Солодкий сон хвилями обіймив мене своїм подихом і клав, мов мертве бервено, на дріжучій долівці, застеленій перетертою мервою. Та який се сон? Бодай і мойому ворогови не довело ся таєих скверностей у сні бачити! Ось здасть ся менї, що я не у млинї, а нїби на мужицькім розтарахканім і немащенім возї і їду на ярмарок. І неначе я не наймит, а газда... Колеса скриплять мов навіжені, а дорога така повибивана і засїяна рівчаками, що хвилями мало голова не вискочить з вязів від нечаяного потрясеня. І я нїби-то кричу до наймита: „Ти чого отсе не намастив діхтем колїс, капосний гультаю, бодай твоїй матері трясця?” А він зирк до мене і зиреготав ся, мов нарочно кепкує бісів син... Глип, а се не погонич, а наш мірошник, Тимко Ришпюк: мука йому сиплеть ся з вусів, курить ся з чуприни, вилітає клубами у воздух і пхаєть ся менї у рот, сні і за обшивку. „Пожди, пожди, Лемішко, — одвічає мірошник — виїдемо на рівне поле, а поки-що держи ся свого сусїда за рамя, не так дуже потрясати-ме немазаний возище”. Ось знов чималий рівчак... Ловлю за рамя мого сусїда: „Держіть, дядьку!” — кажу. Зирк на нього, а се якесь страшне опудало без

голови: шия рівненько стесаєна, мов бритвою, ще й підв'язана шаліною хустиною, нібито щось могутче, ніби пчихає, а все мене ліктем поштуркує в бік... Був би я тут і скаменів з переляку, коли-б віз не був переревнув ся у рівчак і я прокинув ся... Розглядаю ся переляканий довкруги: ні воза, ні погонича, ні безголового опудала з шаліною хустиною... Тільки по мерві в млинській запорошеній кімнатці лежать п'яні мужички, хроплять завзято і копірсають мерву заболоченими чоботищами. А млин трясеть ся, дилькотить, мов у лихорадці...

Таким чином мучили мене сонні привиди до самого раня. Аж як Боже сонінько усьміхнуло ся з поза загород і крізь віконце сипнуло рожевими лучами по млині, тоді мені лекше стало на серцю.

— Слава тобі, Боже, — промовив я до себе, перехрестив ся, — що не дав загинути християнській душі серед тих харцизників! Не заманиш мене, вражий мірошнику, на твої бісовські вечерниці й півбочкою си-вухи! Будь ти й твій собачий млин прокл...

Та тут зиркнув я на Ришнюка: лежить сердешний на мерві, а лице його таке добряче, ще й уста зложені до приязного усьміху. Та й прочі мужички нічого поганого не мають у своїх обличах. Жаль мені їх стало, що попрікнув нечесною і грішною думкою, усьміхнув ся до них, сердегів і спокійно вийшов з млина. Не було мені часу ждати, поки підведеть ся чесна компанія з твердого сну, бо пан-отець наказували строго: „Як сеї ночі не змелеш, вертай домів на день, а вечером знов гулькнеш у млин, дождидати своєї черги.”

Перейшов гребелькою і відотхнув. Таке хороше, чисте небо! Нї малесенької хмаринки на нїм, а з вербових загород несе таким запашним леготом, що аж серце радуєть ся. Вдихаю повними грудьми сьвіжий воздух, а у думці мені все стоїть парубок з мірошникового оповідання, що то його голова спочиває під жидівським шинквасом, а він сам готовить ся до виходу з коршми. І з дива не можу вийти, яким чудом міг парубок роздивляти ся по коршмині, коли його очі почимчикували під лавку разом з головою, або: яким чпном був він в спроможі збирати до купи думки, коли мозок злетів з карку разом з лобиною...

— А може й справді — гадаю — деяким людям зовсім не до речі двигати на карчині голову... Ось хоч-би наш пан із двора: журити ся йому о хліб насушний нема потреби, бо наш брат-мужик обробить поле і звезе готове збіже до стодоли. Глядіти, чи всюди порядок, не треба, бо допильнують його посіпаки... То тільки наш брат мусить мати до помочи голову, бо без неї згинув би без ратунку, мов собака на ярмарку... Глупий Мичудів син, що на-силу пхав ся у пани! Дійсно: стратив голову, що наші мужицькі звичаї приміняв за панську дрянть...

Одно не давало мені спокою, а іменно: що властиво стало ся зі Степаном і чи він коли таким-же чудом дійшов до своєї голови, як її чудно-дивно стратив. Чим більше сонце підносило ся на небі і з моєї голови вилетів млинський шум і дур з припіканої на цукрі горівки, тим веселійше ставало мені на душі, і з тим більшою тугою ожидав я вечера, щоб знов засісти у веселім гурті і послухати до кінця сеї дійсно чудернацької історії.

— А що, Матвію, — гукнули до мене пан-отець, стоячи на ганку і попадаючи свою любу люльку на довгим цибуху, — сипав сеї ночі збіже у кошницю?

— Не сипав, пан-отче, — відкликнув я з гумна, де збивав поломану борону, — завізно, як ніколи! Казав мірошник, що як конче треба, так він всіх лишить по заду, а ваше збіже молоти-ме!

— Ти можеш пождати, бо у нас, хвалити Господа Бога, не без хліба, а ратаї нетерпеливо ждуть на нове збіже... А як у млинї; Уподобав собі, що?

— Уподобав пан-отче! Бодай ви в небі царствували за ваше добре серце....

— А мірошник угнув якого харамана?

— Угнув, та не докіпчив: заснув з умученя.

— Заснув з умученя.... — засьміяли ся пан-отець.
— Тільки щоб ти за багато не намучив ся при флящинї!

— Я так, пан-отче, щоб все було до міри і до моральности, — вицідив я і почервонїв, здавало ся, аж по вуха, не будучи в силї зясувати, яким чином пан-отець знають про поведенцію в млинї... Щастє, що вернули скоро до хати, а то були-б здалека побачили моє велике заклопотанє і сором...

Ще ніколи менї так пиняво не йшла робота на пан-отцевім обістю, як сьогодні; забиваєш цївях у одвірок і по руці молотком гегепнеш; виймеш шрубку — і клєвчиками палець здавиш... Іде хто-будь дорогою а у тебе готова думка: „Цікаво, як би то отсей чоловіяга виглядав без голови... Донесе до тебе вітер протяжний шум води на лотоках і тарахкотанє млинських кошниць, то перед твоїми очима неначе не опрятне пан-отчеви гумно, а запорошена кімнатка, з

мервою на долівці.... Славити Бога, якось діждав вечера. Що тільки сербнув кілька ложок молошної каші, перехрестився і чиммерщій на долину, до млинів. Застав вже ціле вчорашнє товариство, що частувалося горівкою і шуміло жартами до розпуку. Мені нині було далеко свобіднійше, як вчорашнього дня і коли що мені доскулювало, та клята нетерплячка і цікавість, який кінець сеї історії про Мичудового сина. Стаканець держався у моїй руці далеко кріпше, як учора, а навіть голова, здавалося, була твердша...

Мірошник був веселійший, як учора. Як що хто спитав за вчорашнє оповіданє, то він тільки раменами здвигав і відгризався:

— Се не моє діло! Моя річ розказувати, а ваша слухати і роздумувати... А коли кому не подобається моє оповіданє, так ліпше нехай сюди не приходить.

— Правда, правда! — гукнули мужички, а я потягав за ними так сьміло, що аж сам подивувався собі самому.

Ось: вже й позасідали братя попід стіни і Ришнюк усадовився між ними. Матвій Клубок, дай йому, здоровле, сів знов біля мене і помятав на християнський обовязок: напоїти жаждучого. Коли вже кождий з присутних стратив рахубу у сїм, кілько саме разів обійшов стаканчик довкола кімнатки, Ришнюк відкашельнув, погладив вуса і зачав розказувати дальше спокійним, рівномірним голосом:

IV.

ОБІЙДЕТЬ СЯ БЕЗ ГОЛОВИ... А МОЖЕ Й НІ?

Журо-ж моя, жург,
 Що ти наробила,
 Що ти мене, жуρο,
 З білих ніг звалила?
 (Народна пісня).

Що се за дивовижа? — промовив Степан до себе і почіхав себе в потилицю. — Отся нездарна шалапу-та, що гаразд вербової ломаки не може в руці держати, а тут християнську, голову ізіт'яв одним махом, неначе слабкий бурян! Тьфу на тебе поганий Хли-ставко! Не так мені моєї парубочої голови жаль, як соромно, що така п'яна палюга посьміла брати ся до мене! Ще я тебе зловлю у свої руки, а тоді не легко тобі прийде поміряти ся зі мною! А тепер, прощай-те всі: приятелі й вороги.

Пустив ся бадьорним кроком до коршемних дверей і вже потиснув за клямку, як щось защеміло йому ти-хесенько коло серця, неначе жаль, або туга; неначе щось ледви-чутно промовляло до нього і кликало його по імені:

— Степане, Степаночку...

Парубок озирнув ся і побачив, що се промовляє до нього його власна голова, блимаючи сьміливими очима із самого кутка, біля шинквасу. Вона говорила... ні, не говорила, а жалувала ся і нарікала, а рясні слёзи котили ся цюрюком по гладких щоках:

— О-о-о! Який з тебе безсердечний парень, який недобрий! Служила я тобі довго-довгенько, ходила

за тобою усюди, а нині платиш мені лихом за мою вірність кидаєш мене біля жидівської кобиці, мов вишарпане помело! Недобрий з тебе парень, без серця і чуття!

Степанови стало жалко і ніби соромно; підійшов до шинквасу ближше і нагнув ся над кобицею, щоби неначе переконати ся, чи се сон, чи дійсність. Ні, се не сон! Се не чужа, а його власна голова і пізнати її по підкрученім парубочім вусі, на яким ще біліє піна із сьвіжого пива; по сьміливих, але тепер дуже чогось неспокійних очах, що заєдно завертають білками то в гору, то в долину точнісінько так, як у круглолицого місяця, що його малюють учені люди по календарях; і по скривлених устах, що так дивно ніби плачуть а ніби усьміхаються... Ні, вони не плачуть і не усьміхаються; а щось такого є у них, що і чорт всього не розбере! Ніби соромно стає парубкови, що таку цяцю носив на карку; він подумав хвилику, а дальше підкотив її чоботом ще дальше у темний куток і промовив до неї строго:

Лежи тут і не жалій! Вже я досить возив ся з тобою, як сірий кіт з оселедцем! Пора по доброму розстати ся! Гаразд тобі, мерзенна паплюго!

— Гаразд тобі, безголовий козаче! — одвітила уразливо і строго його власна голова і парубок почув такий біль у грудях, неначе його хто прошипив остроко шаблюкою.

Та се тревало ледви одну хвилину. Бо тут-же ставало йому так легесько і любо, неначе прийшло до нього в гості хлопячі літа з безжурністю й свободою. Охляість й умучене, що не давало йому підняти ся з воршемної лавки, пропало кудись, мов камінь у воді.

А серце, що ще перед хвилию мало що не роспукало ся з журби й роспуки, наповнило ся тепер по береги непонятною дивною розкішю. Неначе йшов своїми ногами, а знов неначе якась могуча сила підносила його від землі до орлиного лету.

— Що за дивне диво, — думає Степан, — що я немов на світ народив ся! А ще перед хвилию мені здало ся що тут, у коршмі, саме пекло. Собачого Хлистанку я ще дістану, до своїх рук! Та цур йому, пек! Лихо бери і Хлиставку і цілу громадську раду! Мені щоб чим мерщій похід лісок тай до любої дівчини... Мушу їй сказати, що ніхто в світі такої великої любови до неї не чує, як я.

Глигнув по коршмі і побачив, що коршма мов не ся стала: стіни біленькі, мов гусяче піре; кудись подів ся з них бруд, павутиня і дим з мужицьких люльок; вікна такі прозорі, що крізь них видко далеко-далеко аж до цаповецької могили, що поглядає з височенної гори на мережані ниви й левади. А йому неначе здасть ся, неначе краса, що розікрила ся по вселенній ген-ген поза коршемними вікнами, до нього усьміхаєть ся і манить ледви-чутними словами до себе...

— Брешуть люди, — думає парубок, — коли торочать, що чоловік щаслив тим, як у нього стоїть на карку голова. А ось: моя лежить собі, відпочиваючи, у самім кутку, біля жидівського шинквасу і спить після хвиль журби й тривоги, а мені так легесенько, мов пташині. Цур їй та пек! Без неї ліпше!

Степан пустив ся до дверей, та після двох кроків остановив ся. Здивувало його дуже, що товпа мужиків втиснула ся в коршемний кут, неначе череда овець і стояла там перелякана, поглядаючи тривожно на без-

головного парубка. А по самій середині коршми, біля довгого стола; сиділо ціле громадське начальство, вихитуючи ся на всі боки бадьорно і гордовито і попиваючи свіже пиво з кришталевих склянок. Між товпою мужиків побачив парубок всіх своїх колишніх побратимів і сусідів. Дивно йому стало і жалко, що вони не наче так перед ним втикають ся в коршемний куток. Замахнув отже до них крисаною і крикнув:

— Помагай-біг, братя!

— Ось новий лупій мужицької шкіри і харцизяка!
— крикнув хтось з товпи.

— Поганець, тьфу! — обізвало ся більше голосів.

— Без голови, без голови! — зашуміла мужицька громада, мов рій чмелів.

Мимохіть сягнув Степан рукою і намадав тільки шию; притім почув з великою тревогою, що не може собі ніяк пригадати, де поділа ся його голова. Ворожі оклики мужиків били його по груди, нечае молотом і він засоромлений звернув ся до громадського начальства, що сиділо біля довгого стола.

— Приставай до нас! — промовив перший вїйт, кивнувши рукою. — Ти, як бачимо, вже нашого покромю!

— Приставай до нас! — вицідив крізь зуби невеличкий мужичок, підперезаний жіночою крайкою по табачковім халаті і Степан пізнав в нїм громадського оглядача живої і мертвої твари, Войтка Віслоуха.

— Приставай до нас! — повторив громадський писар; Акакій Тупиця, похнюпивши голову над купою книжок і паперів.

— Приставай до нас! — крикнули всі прочі.

Степан пустив ся вже сідати на лавці біля стола, коли нараз за його плечима почув ся ще один пискли-

вий голос: „Приставай до нас”! Він озирнувся і побачив за собою громадського присяжного, Трохима Хлиставку, що говорив до парубка так ласкаво, неначе перед хвилиною не сподіювався поганого злочинства.

Парубок розлютився страшенно. Із затисненими кулаками кинувся до ворога і крикнув, аж вікна зазвеніли:

— Приставати до тебе, собачий Хлиставко? Я тут тебе задавлю, бісів сину!

Та присяжний завертівся, мов веретено і зник серед мужицької товпи, з якої сейчас почулися на Степана такі обидливі слова, що він рішився уступити перед такою перевагою.

— Пожди, ще колись попадеш у мої руки! Тепер же у мене важніше діло, як вовтузитися з такою миршавою огидою, як ти! — прошипотів і скочив до дверей.

— Прощайте, братя!

— Прощай, Степане, — заголосило громадське начальство паничими голосами.

— Лети на зломану голову! — боязливо засичали мужики, втиснувшись ще більше у куток.

**
*

**
*

**
*

— Славити Господа, що я на волі! — шепнув Степан сам до себе і пустився з коршемних сіний в напрямі до гостинця.

Та тут нечаяно задержався. Дикий, проймаючий крик і вереск усякої піростої домашньої твари, що порпалася на жидівським сьмітнику, залунав тут-же перед ним і він мимохіть цофнув кілька кроків назад. Перед безголовим парубком знялася погана курява і

серед некогольного гармідери кострубатих курочок, чепурних качурів і довговязих гусий парубкови почулося страшне, болюче слово: ~

— Без голови! Без голови!

— Се не звичайне кудкудаканє, чи кваканє, — погадав збентежений Степан, — а неначе зрозуміла людська мова, в якій гогоче болючий, страшний докір... Ось, бач, куди я зачимчикував! Колись шанував мене брат-мужик, а нині й пташня на глум піднімає. Так неначе голова чорт-зна що й знатить... О, пождіть ви всі, що напосіли ся на мене, покажу я вам, до чого я спроміжний тай як платить ся за наругу!

Був би парубок ще довше вів мову із самим собою, та тут же побачив п'яного Танаса Козбура, що станув на містку біля гостинця і реготав ся до розпуску із Степанової пригоди.

— Ось бач, — кричав п'яниця, вимахуючи капелюхом до Степана, — яке безглузде сотворіне; ховаєть ся перед християнином, неначе перед злодіякою. Сюди, козаче! Туди прямий шлях!

Що тільки парубок перейшов майдан перед коршмою і станув біля Танаса на містку, як тут нове диво: ціла хмара воробців, що цвіринькала-верещала на сусідних вербах, зняла ся у гору й пошуміла у далечині з таким криком, неначе кінець світа прийшов. П'яниця здригнув ся, та сейчас таки витягнув руку до Степана з привитанєм, однак глипнувши на його подоби, цофнув ся кілька кроків і перехрестив ся.

— Сьвят, сьвят, сьвят! Спаси, Господи, від нечистої сили! Ти що за оден?

— Мичудів Степан.

— Брешеш, вражий сину, бо Мичудова фамілія чесна; бузувирів не виплоджує! — крикнув Танас і схилився до землі, щоб зловити камінюку.

— Придивись тільки, дядьку, — лебедів наляканий Степан — майте милість!

— А по чім же тебе пізнати, коли голови чорт-ма! Ти з тих мійських лупіїв-підпанків, що то біду на тихі села наводять. Тільки у них голов нема з Божого допусту! Раджу тобі утікати чим мерщій з поміж добрух людей, щоб камінюкою хто не почаствував.

Степан не сказав на се ні слова, а скочив на рівний гостинець і помчався в напрямі ліса. Так йому тепер було тяжко у груди, що не знав, що зі собою робити. Всьо село його цурається, уникає, лихословить; голову не знати яким чином, стратив, а без голови не пізнає й рідний батько. Дорікають такими словами, як: лупій, харцизяка, поганець; плюють, мов на скотину... А з якої речі? Що до панів пристав і рідними, розумними і чесними людьми погордив. Десь чує парубок якусь тиху-тиху, але жалібну і проймаючу мову, що доноситься з гори, із села:

— Ось, бач, Степане! Голову стратив... А за що? За кусень поломаної рушниці, панську капелюшину і кусень двірської бляхи. Здавалося тобі, що ти між розумних людей увійшов, а се були такі безголові як і ти тепер. І їх цурається чесний християнський

мір так дуже як і тебе цураєть ся. Вони всі без розуму, бо розум — се Божий дар; а хто розбоям йде на брата і бере з мужика останню шкуру, сей не має Божого образу на собі... Зійшов ти, Степане, на саме дно... О, коли-б зміг ти відшукати знов свою гарну мужицьку голову! О, коли-б ти знов вернув у село! Зажив би щастя, відмолоднів...

Чує парубок, що невиносимий жаль стискає йому серце і що сльози, не сї, що пилили нераз з очей, а якісь інші, більше пекучі, гіркі, падають ognianimi каплями на душу. Кап-кап-кап! А за кожною каплею новий біль і новий жаль. Біжить парубок щораз далі і далі, щоби вид його рідного села не вражав його груди. А вкінці підбіг до гори, під сабий ліс, виборабкав ся на рів і упав знеможений під густий корч ліщини. Серце у його груди било, мов молотом, а думок тільки й було, що за Ганусею. Горляча парубоча любов взяла верх над цілим його єством. Всьо, що дотепер манило його в житю, віддасть, щоби тільки Гануся до нього ласкаво усміхнулася і не утікла з гнівом, як за першим разом. Він пізнав тепер, що як його любя дівчина цураєть ся паньства, то видко, що воно не таке дуже величне, як йому все виділо ся. А тимсамим село мало повну радію, коли відцурало ся його, ще й обидливими і докірливими словами почастивало. Нудьга і біль втиснув ся йому до серця і перетворював його знов на давне добряче, щире і простодушне серце. У самій пекольній хуртовині думок і пожадань зачала вилонювати ся рішучість... Нехай се трикляте паньство пропадає і всьо, щоб тільки Гануся була моею.

— Ось того діждав ся ти, Степане, у твоїх вислугах для панських посіпак, — щось неначе промовляло до нього з поза кущів ліщини. — Тобі здавало ся, що між ними найдеш розум й пошану у людей, а тимчасом і свою голову затратив дивоглядним способом, що й став посьміховищем у братів-мужиків! Гануся тебе цурала ся, що ти з лісничим приставав, а тепер ще більше буде цурати ся, як побачить тебе без голови! До батька-неньки не маєш чого показувати ся; вони безголового сина не припустять на подвірє. Село оплює тебе і згїрдливо від тебе відвернеть ся. Ратуй себе, Степане, поки час! Вертай у село; на сі ниви, що їх своїм потом поливали твої батьки, до тих садочків, куди бігав ти малим хлопчиною, до тих срібlistих ручаїв, де купав ся у тїни плакучих верб і лозини...

Парубкови стало так тяжко, що він припав грудьми до вогкої землі і зарідав, як мала дитина. А як біль перейшов і серце знов забило ся рівномірно в грудях, почув якусь дивну полекшу; а в сій полекші дрожало вже рішуче, студене постановлене: упасти до ніг любій дівчині, родичам й односельчанам і відпекати ся раз на все проклятого паньства.

— Куди-ж мені вперед подати ся? — спитав сам себе і сейчас почув у груди відповідь:

— Відшукай вперед свою голову, а опісля всьо лекше піде.

— А де-ж бо тепер моя голова діваєть ся?

Степан думав-думав і не в силі був пригадати собі дивоглядної коршемної події. Навіть Хлиставка вилетів йому з тямки. Підвів ся із студеної землиці, по-

клав на грудех сьвятого хреста і крикнув так голосно, що аж кущ ліщини задрожав:

— Між п'яним начальством мусів я її затратити, — між тим-же начальством я її відшукаю! А коли ні, так: прощай, білий сьвіте!

Скочив з лісового рову на стежину, перебіг між високими коноплями до доріжки і глипнув на хатину старого Бривки... Чи се було в дійсности, чи може тільки так йому маячіло ся: у вікні Бривкової хати завидніло ся білесеньке Ганусине личко і сумне-сумне воно, а перлисті сльози котили ся з дівочих очий. Парубкови хотіло ся скочити до неї і розказати їй про своє постановленє, та коли пригадав собі, що він без голови, зітхнув глибоко, опустил в долину руки. глянув ще раз на любу дівчину і почвалав дальше.

— Прийду я до тебе, лебідочко непаглядна й виляю перед тобою моє сердечне горе; та вперед відшукаю свою велику згубу.

Виминаючи людські оселі, та однак стрічаючи тут і там сумних а поважних мужиків, зближив ся парубок до багатї загороди свого батька. Пікдрав ся, мов злодій, під острішок і глянув на подвірє: Господи Боже! Степан мало що не умер з великого жалю! На припці під білою, богадькою хатою сиділи обое його старенькі родичі, зажурені й заплакані і говорили уриваними, жалібними словами про свого пропащо-го сина.

— Нема нашого Степана! Сумна наша старість! — лебеділа мати.

— Здаймо ся на Всевишнього! Він гоїть усяку рану! — потішав батько.

Степанови хотіло ся перескочити через острішок, упасти в порох перед любими родичами і сльозами жалю скропити їх ноги, та коли пригадав собі, що він без голови, зітхнув глибоко, опустил в долину руки, глянув ще раз на любих родичів й побіг далше.

— Що се зі мною? — думав. — Та й куди-ж я отсе чвалаю? На який кінець? Чи на долю, чи на недолю? Як на долю, так додай мені сили, Всемогучий Боже; коли-ж на недолю, так нехай сейчас таки сей білий світ зникне сперед мене!

V.

НА САМІМ БЕРЕЗІ ПРОПАСТИ — РАТУНОК.

Твоя дорога — до чийогось порога,
Твоя стежечка — до чийогось сердечка...

(Народна пословиця).

Нараз щось блиснуло перед ним, неначе сходяче сонце з поза густої дуброви. Перед ним його рідна церковця, окружена столітними липами, замерехтіла золотим хрестом в сонічних лучах і засьміяла ся ласкаво чистими, різноцвітними вікнами. Могучі і поважні липи заговорили до нього дивними словами, а й з нутра Божого дому долітали до нього ніби тихі шопоти молитов, ніби ніжні богослужбні співви. А по зеленій, шовковій травиці, на церковнім цминтарі, походжав пан-отець у довгій, чорній киреї, з книжкою у руці. Сивий, кучерявий волос спадав йому філями на згорблені плечі, спокійний, старечий

зір спочивав у якійсь незбагненій далечині, а бліді, пів-усміхаючі уста шептали ранню молитву до Творця вселенної. У природі був неначе чудовий, пахучий ранок з легеньким вітровим леготом, соромливим щебетом проспаних птичок і чудо-дивним рожевим блиском сходячого сонця...

— Ратуйте, пан-отче, пропащу душу! — крикнув Степан крізь сльози і кинув ся на вколїшки перед затопленим в молитві пан-отцем.

Більше слів не був в силі добути із свого горла, бо тревога і надія злили ся разом в його серці серед такої дивоглядної метушні, якої з роду в груди не відчував. Пан-отець зложив книжку з провола, вложив її в кишеню своєї киреї і глянув спокійно на каятника.

— Устань, парубче і розкажи, чого тобі треба. Не личить парневи заводити на цілий рот...

— У мене не то рота, а й цілої голови зовсім нема! — хотіло ся вимовити Степанови, та не було сили.

— Устань, кажу! — повторив пан-отець сильнійше. Ти з котрої хати причвалав?

Парубок підвів ся із землі, аж тепер доглянув пан-отець, що у нього голова кудись подїла ся, а місто неї остала ся тільки шия, зітята рівно, мов бритвою.

— Я Степан, Мичудів син! — промовив нещасний парубок.

— Пізнаю по голосі, та не по людській подобі! — відтяв різко пан-отець, та сейчас таки змінив свій голос з острого на лагідний і сердечний: — У біду попав, як бачу. Найкраще добро, найцінніший Божий дар затратив між бузувірами—підпанками. Дуже велике лихо з тобою, безталанний парубче!

— Дуже велике лихо, пан-отче! — повторив Степан і заривав тяжко. — Подайте ратунок християнській душі, не дайте марно погубити. Я свідомий, що на тяжку кару собі заслужив! На самім пекольних дні з чортяками мені до суду-віку пробувати!

— Так, — заговорив пан-отець таким ласкавим голосом, якого Степан ніколи перед тим не зачував, — ти поповнив мерзенне діло: зайшов собі на нечестивий сьвіт і засів з облудниками до диявольської роботи; помагав драпіжниками обдирати християнський нарід і вирік ся сьвятої простоти, що її сам Спаситель полюбив більше усьої вселенної пишноти; понехав батька-неньку, лишив їх на старости літ...

— О, пан-отче, — зойкнув опечалений парубок, — буду порох з перед їх ніг здувати, коли-б тільки змогли мой занапащеній душі вийти на правий шлях...

— Гм... На правий шлях хочеш знов вийти, козаче? — говорив спокійно пан-отець, а його любі очі ніби зачинали сьміяти ся, а ніби дивувати ся. — Се добре діло, та тільки для тебе неможливе. По правій стежці ходять люди з головами, що по них в перших днях життя сьвячена водиця опливала. А з чим же ти ось покажеш ся між дорбих, хрещених людей? Із тим поганим стовбуром, що сторчить з плечий, мов розломаний дубчак без зеленого, кучерявого верха, без життя, без красп?

Парубкови від тих слів заперло дух. Дивне чувство забушувало в його груди. „Як се, думав, — так і пан-отець не найдуть ради на мов тяжке безголове? Так отже пропаща моя душа і нема для мене воротя? На кожду журбу найдеш лік в пан-отцевих словах, а на мою пекучу тревогу вже й ліку не стало?“ Віп

не знав, що робити далі: чи ще благодати ратунку, чи може полетіти стрімголов у недалекий ставок і покінчити з життям і його тяжкимп невгодинами.

А в природі тимчасом стало так тихо і любо, як тихої, літної ночі, коли-то соловіїне тьохкане розбиває торжественну мовчанку зоряного неба а до нього відкликається ледви-чутний гомін далеких пів-сонних дубров. Та се не було в ночі, а в день. Самий рожевий ранок ніби-то обіймав вселенну своїм чарами, а зпоза гори чути було, як шкільний дзвіночок брентів-лебедів до християнських діточок, щоб мерщій поспішали по науку, по Боже слово. Крім пан-отця і нещасного безголового парубка не було видко нікого більше.

— Так отже, нема для мене повороту між добрих людей? Із страшних нечуваним пятном Божої кари треба мені життя доживати? — промовив Степан і підняв ся із землі. — Так отже і Гануся не може мою бути? Ніколи, ніколи? О, який же я окаянний, який великий окаянник! Пан-отче, пан-отче! Скажіть словечко потіхи! Чи чуєте, як у груди серце моє товчить ся, мов бішене? Чи не голосили ви добрим людям чарівного слова, що милосерний Бог прощає кожному щирому каянникови? Дивіть: я, мов червак, у порох падаю і сльозами моє злочинство обмиваю!

Пан-отець стояв сумний-сумний і глядів ні на Степана, ні у землю, а кудись так далеко, що парубок не в сплі був засувати, куди саме пан-отець глядів. Сивий, кучерявий волос вихитував ся легесенько від раннього вітрового леготу, а сонічні лучі мініли ся у нїм, мов іскри. Парубок вдивляв ся в пан-отцеве лице, виглядав неначе від нього спасеня. Мпнуло кілька хви-

лин тяжкої мовчанки. Для Степана видали сі хвилі такими довгими, таким довгими... Аж тут нараз пан-отцеві уста задрожали, неначе забажали проговорити слово, а з очий покотили ся струйками перлисті сльози і упали на парубка. Куди саме, він сам не знав, тільки почув, що вони запекли його у саме серце і викликали сьвятий гнів і обуренє до тих, що його молодечий вік і мужицьке серце осквернили діявольськими словами.

— Пан-отче, — крикнув парубок в нестямі, — піду я ще до тих останній раз, до тих підпанків поганих! Не на чарку сивухи до них піду і не до мерзенної бесіди з ними стану! А тільки щоб їм до очий сказати, яку гідь чую я до їх грішних діл!

Пан-отець задрожали від ніг до голови. Лице зарожевіло а очі заблиснули дивним огнем.

— Іди, сину, чим мерщій іди! Як се сповниш, так і найдеш свою голову!

— Найду свою голову, пан-отче?

— Найдеш, сину!

— І вільно мені буде прийти знов, між хрещений простий нарід?

— Буде вільно, козаче!

— І пригорнуть мене до свого серця батько-ненька?

— Пригорнуть, Степане!

— І.... і.... — зачав парубок говорити і не докінчив.

— Що-ж ще тобі треба? — спитали пан-отець і со-лодко усьміхнули ся.

Парубкови серце сильнійше забило в груди і пан-отців щирий усьміх додав йому нечуваної відваги. Він випрямував ся і глипнув в пан-отцеве лице.

— І Гануся буде моєю?

— І Гануся буде твоєю! — одвітив пан-отець рішучо і Степан пізнав, що се не лукавство, а сама найщирійша правда.

— Моєю буде?

— Твоєю...

Розрадуваному порубкови пішов цілий сьвіт шкереберть. Щось він ще говорив і кричав з радости, обцілював пан-отцеві пухкі руки і довгу, чорну кирею, хтів було спитати ся за Хлиставку і за шалінову хустину при його поясі, та забракло йому сили. Йому хотіло ся сейчас таки стрілою полетіти до коршмини, де сиділо громадянське начальство, сказати йому цілу правду до очий, виречи ся клятого паньства перед цілим сьвітом, подарувати із щирого серця всю обиду Хлиставці; а навіть попросити його, щоб послужив за старосту... Тут ще одна чудасія: щораз то ясїйше зачало йому підходити до тямки, що його голова не де-інде, а під самою кобицею в кутї, біля жидівського шинквасу.

— Пан-отче, — крикнув і ціле своє серце виливав у своїх словах, — до смерти я вам вдячний буду за ваше слово! Коли-будь гною треба вивезти на вашу нивку, так тільки перекажіть, а я коний й воза не пожалую! Усіх макухів мій батько вам зашле під зиму, щоб ваші безроги пороскошували, а під Великодні сьвята я сам здіму з бантини для вас найбільшу ковбасу! Прощайте, пан-отче на короткий час! Як тільки відшукаю свою парубочу голову, так сейчас до вас з Ганусею і батьками! Ви виратували християнську душу з пекольної челюсти, до смерти не забуду! Щоб матінка Божа хоронила вас і вашу родину від при-

стріту, діявольської сили і від пропасниці! А вражому паньству щоб жидівська зазуля закувала на безголове!

Щераз націлював пан-отця в обі руки і, збігаючи на долину, до коршми, почув ще пан-отцеві слова:

— Горячий парень! Добрий буде налігач на підпанків галапасів!

**
*

**
*

**
*

Степан віджив зовсім. Хоч на його карку не було ще голови, та надія на недалеке віднайдене її розширала йому груди. І природа сьміяла ся до нього так, як ніколи. Всюди було яснійше й веселійше, як звичайно. Правду кажуть старі люди, що надія робить чудні дива із серцем чоловіка. Після хвиль страшного отупіння вернула до парубка молодеча веселість, але без завадцятва і гніву. Хоч кулаки у нього були крепкі, мов довбні, та однак він не йшов до коршми, щоби намолотити начальство по спині, він був щасливий, що позбудеть ся клопоту і стане знов чоловіком. „Нехай Бог милує се кляте начальство, — думав, — а про мене нехай йому сотенна трясця! Мені тепер коби до голови прийти!” Всім — всім без розбору дарував од щирого серця. А Хлиставку то, здавало ся йому, був би поцілював у саму лику, хоч яка вона була незугарна й нехарাপутна; ще й подякував би, що своїм дивоглядним вчинком довів до опам'ятання і покаляня.

Біжить Степан у долину, цілий розрадуваний і ободрений, а з його перетятого горла лунають звуки парубоцької пісні:

Ой, конику воронику,
Грива ти біленька,
Занеси мя до хатини,
Де моя миленька.
Йой не видко того села,
Іно видко грушу,
Там-то моє закоханє
Тягне з мене душу.”

І не оглянув ся, як станув на самім гостинці, на містку, відки завидніли ся вже обшарпані стіни коршми. Він хтів бігом прямувати далі, та тут же почув за собою голос:

— Дзень-добри, пане Стефанє!

Озирнув ся позад себе і скамянів: підперши ся о поруче, стояв пан-лісничий у новій коротенькій сурдугині, з рушницею поперек плечий і із крутленькою, зеленою крисанею, насуненою глибоко на голову. Ні, не на голову, а на шию, бо коли підняв крисаню у гору, щоб поздоровкати ся з парубком то Степан побачив, що у него голови не було зовсім.

— Тьфу, щезай маро! — шепнув Степан сам до себе. — Ще й тут мене найшов? А не діждеш ся, щоб я з тобою дальше компанію держав! Возьми собі отсю капелюшину побережяпцьку; мені з неї більше хісна не буде!

І шпурнув своєю крисанню прямо під ноги лісничому; вона-ж відбила ся від лісничового чобота і покотила ся прямо у калюжу біля самого гостинця.

— Пан-Стефан дісяй не в гуморже! — сказала безголова мацапура!

— Бодай я більше тих панських гуморів не видав і не чував! — одвітив парубок тихо, неначе сам

до себе і побіг далше. За хвилину опинив ся в коршмі.

Станув біля самих дверей і озирнув ся довкруги: зовсім так само, як перше, коли відси виходив; навіть ті самі люди тут були. Товпа мужиків тиснула ся і далше в коршемний кут, неначе череда овець і стояла там перелякана, поглядаючи на безголового парубка. І громадянське начальство сиділо біля довгого-стола по середині коршми і вихитувало ся на всі боки бадьорно й гордовито, потягаючи ниво з великих гальб. Се тільки дуже здивувало парубка, що всі вони понасували соломяні крисані дуже глибоко, що годі було в першій хвилі пізнати, хто се з них війт, а хто писар, а хто касієр, чи инша біда.

— Братя — крикнув горячо Степан до мужиків, — простіть мене за мою глупоту! Не будь вам у гнів сказано, я відцурав ся всякої панської дряни, а прийшов вам послужити моїми силами а й головою....

— У тебе й голови чорт-ма! Чим-же послужиш?

Начальство біля довгого стола заметушило ся і зашуміло, мов рій чмелів. А й мужики зачали між собою щораз голоснійше перешіптувати ся, поки ціла коршма не загреміла страшними, проймаючими криками. В часі сеї метушні десь взяв ся біля нього Хлистацька. Він підсьміхував ся до парубка добрячо і на-силу притягнув його за рукав до самого шинкасу.

— Степане! — сказав.

— Чого хочете, дядьку? — одвітив лагідно Степан.

— Не клич мене дядьком трясця твому батькові, а так просто: Трохимом. Я тебе обидив, Степане...

— Обидив, Трохиме.

— Голову з плечий ізняв, мов бісурменови.

— Ізняв, бодай ти твоєю не довго потішив ся!

— Не будь лихий, парубче і забудь обиду.

— Як-же мені забути, коли голови кат-ма?

— А ось твоя голова під кобицею тебе виглядає!

Чи бачиш, як радуєть ся сердешна? Як підморгує вусом і лунає очима з нетерплячки, щоб чим мерщій усадовити ся на твоїм карку?

Похилив ся Хлиставка до долівки біля шинквасу і підняв здоровенну парубочу голову обома руками. Степан глянув на неї; защеміло в нього ще раз серце, що таку красу був проміняв за панську полуду. Хлиставка-ж глянув на голову широко-отвореними очима, зітхнув глибоко, підніс її високо до гори і осадовив її на Степановій шиї. Голова і сейчас прикіпіла, неначе ні на маленьку хвилину не покидала свого почесного місця. Степан не чув ся з радости. Припав до Хлиставки, обняв його і поцілував, як належить по-християнськи, у самий рот. Трохим також, видимо, був зворушений цілою отсею подією, бо прослезив ся і сказав до парубка:

— Я й все був такої думки, що не моїй полинялій голові, ще й з сивою клятою бровою і поганим носичем рівнати ся з твоєю! Не моя мерзенна пика знадобить ся до Ганусі.

Чи будете за старосту дядечку?

— Буду, буду і у пекло плигну за тобою, хоч жалко мені самому по білім сьвітї ходити.

— Найдемо й для вас пару!

Між тим крик в коршмі щораз більше знимав ся. Чути вже навіть було, як бренькнуло в кутї шкло з

розбитої склянки, чи віконної шиби. Степан потряс кучерявою головою, відкашельнув і виступив на середину. В коршмі стихло так, хоч маком сій. Парубок звернув ся до мужицької товпи і вклонив ся їм в пояс:

— А тепер, братя, чи приймаєте мене між люд хрещений?

— Приймаємо, приймаємо! — загоготіло, мов серед хуртовини.

— Спасибі, братя, спасибі! Присягаю ся перед вами, що ніколи не покину вже рідної хатини і не піду нашим ворогам вислугувати ся. А знаєте, які сі наші підпанки, що перед ними ми згинаємо наші плечі?

— Такі й, як ти ще перед хвилию був! — кричала товпа. — Без голови! Без голови!

— Правду кажете, братя! Гляньте сюди!

Степан приступив до першої мацапури, що сиділа на самім кінці стола і зареготав ся їй під самий ніс:

— Ти що за один, братіку, що своє подобіє так щільно накриваєш капелюхом? Здійми-но, друже, крисаню. Всі охнули і подали ся взад.

Перед ними сидів громадський писар, Акакій Тупиця... без голови. З під панської полинялої сурдутини сторчала довга, суха шия, підв'язана невеличкою, шаліновою хусточкою, а вершок шиї неначе хто утяв острою косою... Навіть, сказати правду, краще було писареви у такій подобі, як перше з червоносинім носом, вискубаним рудим вусом і лівою щогою, на якій усадовила ся якась погана болячка.

— О, без людського подіб'я! — зашуміли мужики.

— І .. таким недавно був! — сказав Степан і скинув крисаню з другої мацапури.

— І сей такий-же, кат його батькови! — зареготала ся товпа, коли побачила громадського віјта, що немов зі сорому похилив свою безголову шию над самий стіл, залитий смердячими напйтками.

— Отсе ваше начальство! — говорив гірко Степан. — Голови у нього нема, але лупити з мужика сему шкуру і поневірати християнський нарід, так на се стане снаги!

— Тьфу, тьфу! — плювали мужики.

Хотів було Степан підійти до третьої мацапури, вже й підняв руку, щобн здерти з неї крисаню, як тут почула ся якась метушня, бренькнуло шкло і парубкови здало ся, що на його голову повалив ся цілий сьвіт. В очах йому померкло, в голові застукало, неначе від ковальських молотів; почув, що щось тепле спливає йому по лиці і що йому робить ся слабо і і солодко. Ще здавало ся йому, що він падає на лавку, а лавка під тягарем його тіла ломить ся з проймаючим тріскотом і що довкруги нього товплять ся люди і кричать непонятні слова:

— Ратуйте, хто в Бога вірує! Віјт забив парубка! Води чим мерщій! Тамуйте кров!

А дальше крики людські доносили ся до Степанових ух все слабше і слабше, поки зовсім неначе не прогомоніли і парубок попав в дикий, тяжкий обморок...

VI.

Ой, зіронька, зійшла усе поле та й осьвітила,
І дівчина вийшла, козаченька тай звеселила.

(Народна пісня).

Сидить старий Михайло Бривка на лавці під образами і тяжко журить ся. З чималої макітри, що стоїть перед ним на скрини, клубить ся в горі запашна пара із свіжих вареників, политих топлею солоніною, а для нього се байдуже. Похилив голову на затиснені долоні і глибоко зітхає. Від часу до часу затопить струджено десяницю в поковдану чуприну, пошкробає голову, глигне з під лоба по хаті і знов западає в дивну задуму. Гануся стоїть біля печі, бліда, мов папір, а гарна, мов образок. Вона знає, ввидно, причину батькового суму, бо не сьміє перервати мовчанки; так неначе боїть ся, що батько зробить їй докір за кожде словечко. У хатині так тихо, неначе нема тут живої душі; тільки з надвору доносить ся легкий гамірливий шум із села, як се звичайно буває вечерами, коли-то череда прямує у вискоки до затишних хлівів з далекого луку і трудолюбиві мужики серед веселої розмови кінчать порядкувати по обістях перед спочинком. Десь песьміло загомоніла парубоча пісня, а далі до неї долучив ся срібний дівочий регіт. Ще Боже сонінько сьміяло ся мерехтливими лучами на західній стороні неба, та однак видно було, що сі лучі щораз більше червоніють-темніють, неначе готують ся до спочинку за темними чубровами і далеким узгірем. На струджену землю туй-туй упаде тихий сумерк вечірний і сиваві мря-

ки виповзнуть з незримих щілин, щоби легесенькою пеленою понести ся понад водою; вже й більше-сьміливі жаби тут і там зачали несміло рахкати...

— Ганно, — промовив з провола старий Бривка і підвів свою голову трохи до гори, щоби проникливим зором можна було обхопити свою доньку. — Ганно, більше журби маю з тобою на старечі літа, як тоді, коли-то по смерті матери мусів в колисці тебе вигойдувати...

Дівчина не одвітила нічого; тільки її личенько задрожало, а з очей покотили ся струйками перлисті сльози. Щось ніби тихе хлипане виходило з її усточок та воно не добігало, здасть ся, до ух зажуреного батька.

— Ганно, — повторив старий Бривка, — погано віддячуєш ся мені, твому батько! Ціле село говорить, що ти для мене доброю дитиною, а ніхто не знає, що я за сором через тебе мушу переносити...

— Батечку, я й не знаю, що ви говорите, — прошепотіла тихесенько Гануся.

— Але я знаю і небавом всі люди будуть знати! — повагом одвітив старий.

— Так скажіть мені, щоб я могла журбу вашу розвіяти.

— Ко-б так смиком, як язиком! — відрізав Бривка і гірко зареготав ся.

Минуло кілька хвилин прикрої мовчанки; опісля знов батько зачав:

— Чим для тебе нехороший громадський присяжний, Трохим Хлиставка, га?

— А чим-же він має бути для тебе хорошим або нехорошим, батечку?

— Тим, недобра дитино, що він, хоч багатир і до начальства належить, а тобою не хоче гордити. Він до тебе із залицяннями, а ти його скупала в гноївці! О-о-о! Зажию я сорому такого, якого во вік не видав. У нікого він не зазнав такого мерзенного прищому, як на моїм подвірю!

— Се-ж не я, батеньку, винувата, а наша капосна свиня. Він з її хребта полетів шкереберть у середину гноївки, — оправдувала ся дівчина. — А ще й вам таких гідких слів наговорив, що мені соромно було слухати.

— Від начальства всього треба вислухувати; на се й воно є! Хлиставку кожний поважа, бо він в громаді має голос.

— Я-ж йому голосу не відобрала.

— І ти таки не вийшла-б за нього за-між?

— Не вийшла-б, батеньку.

— Покарав мене Бог такою упертою донькою!

— Батеньку!

— Чому-ж бо ти його не хочеш?

— Бо його не люблю! Та й він, коли протверезить ся, то инакше надумуєть ся.

— Ну, так жди на Мичудового Степана, нерозумна дочко, поки він не затратить зовсім розуму, та й не прийде тебе сватати.

Гануся не надіяла ся такої мови від батька. Його згадка про Степана так болючо вразила дівоче серце, що вона так голосно заридала, мов дитина. Старий Бривка за хвилю також прослезив ся, вийшов з поза скрині, підійшов до доньки і пригорнув щиро до груди.

— Ганусю, не плач! Я-ж твій батько; твоє щасте — се моє щасте. Я знаю, що Степан гарний парень і побожний, та він богацький син; про тебе й не погадає.

— Може й так, батеньку, — залебеділа дівчина, — та як за нього не вийду, то і за ніким не буду.

І залила ся гіркими сльозами. Старпй Бривка хотів сказати ще деяке слово потіхи, та тут почув ся стукіт у сїнях і Микола, Степанів побратим, увійшов бадьорним кроком до середини.

— Помагай-біг. дядьку! Здорова, була, Ганусю! — промовив весело і поцілював старого в руку. — Я до тебе, Ганусю, з невеличкою орудкою... Що бо се ви? Заплакані, зажурені? Дядьку! Макітра з пирогами на скрини, а ви клопочете ся? Так, хіба я за вас повечеряю!

Бривка, як міг, удавав втішного, а Гануся відвернула ся до мисника і ніби-то зачала глядіти за якоюсь посудиною.

— Просимо, Миколо, коли не погордиш, так сїдай, — одвітив Бривка. — Ганусю, налий-но у миску сметанц, щоби парубкови лекше було вареники проковтувати. Та й сама ходи ближше.

За хвилину біля скрині було весела й гамірно. Микола шуткував на всі заставки, а все шукав нагоди, щоби з нею на самоті поговорити. Старий Бривка забув навіть спитати ся Миколу, що за орудка пригнала його; він був радий, що і його дочка повеселїйшала і щебетала, як звичайно. Парубок побачив, що старого Бривки не позбудеть ся легко від стола, тому і рішив заговорити прямо і без обиняків.

— Дядьку! — промовив. — Як би ось вам видалося, коли-б так нині, пізнім вечером застукали до ваших дверей старости і привели молодого парня до Ганусі.

Дівчина запаленіла, мов рожа і споважніла від нечайного звороту мови.

— Що до мене, так готовий півбочок викотити і барана зарізати. Та се, бач, не від мене залежить.

І глянув допитливо на дочку, уважаючи Миколові слова за звичайні порубочі шутки.

— А ти як, Ганусю, чи була-б рада?

— Не знаю, що й сказати на такі речі...

— Ну, нехай тобі не буде у гнів... Я не шуткую. І з яким-будь женихом я перед тобою не виходив би ся. Парень найславніший на цілу околицю! Чи знаєш хто? Вгадай!

— Чи не Мичудів се Степан? — вихопило ся у Бривки мимохить з уст.

Микола глянув весело на Ганусю, а вона сердешна зблідла, задрожала і опустила ся тихо на лавку під вікном. Парубок хотів, було потвердити Бривковий здогад, та тут же з вулиці почув ся дивний гамір, опісля крик, а далі тупіт людських ніг. Всі в хаті глянули допитливо на себе, а Микола отворив вікно і вихилив голову на двір. Саме тоді пробігав біля хати Гарасим Капиця.

— Дядьку, дядьку! — крикнув до нього Микола.

— Що хочеш? Кажі швидше, бо мені немає коли! — заговорив шепелявим голосом Гарасим Капиця.

— Що се за гармідер?

— А ти-ж нічого не знаєш?

— Не знаю, дядьку!

— А ось бач: наш вїт забив у коршмі Мичудового Степана! Люди біжать, мов до огню!

— Степана! Степана! Ох, лишечко моє! — заголосила безталанна дівчина, мов несамовита, підвела ся з лавки, захитала ся і упала-зімліла у батькові обійми.

— Води, води! — крикнув зтрешений батько і оба кинула ся ратувати Ганусю.

Микола здеревів і не знав що робить. Мов крізь мраку бачив, як дівчина прийшла поволи до себе, як опісля залебеділа: „Степане мій, Степаночку.” і кинула ся у двері. За нею побіг він і її батько. Бігли всі трое перелякані нечаяною подією, без слів, а може й без думки...

**
*

**
*

**
*

Упав сердешний Степан на коршемну долівку, мов неживий. Буйні кучері замарали ся темно-червоною кровю, що полила ся страшною посокою по його лиці. Очі замкнув, рукою ні ногою не кивне. Тільки з горла добуваєть ся тяжкий, не рівномірний віддіх. Над ним стоїть розсатанїлий громадський начальник з вухом від гальби в руці. Нічого не говорить, а тільки переляканим зором водить то по кровю облитим парубку, то по юрбі остовпілих мужиків. Та се тільки тревало одну коротесеньку хвилину.

Мужицька товпа зашуміла грізно, мов весняна повінь. Цїняв ся такий рев, гармідер, якого ще калинівська коршма з роду не бачила. Двигнули ся горою кренкі пястуки, а лица набрали дикого і завзятого вигляду. Глипнув громадський вїт на лю-

ту мужицьку товпу і сторопів; пізнав, що тут добром не пахне і що терпеливість людий перелила ся через верх. Проче начальство плигнуло нишком у двері, та тут-же заступило їм дорогу кількох сьміливійших мужиків.

— А куди се ви, розбійники? — кричали люди. — Не спішіть ся! Пождіть на заплату!

— Ми не винуваті, — несьміло шепнув один з начальства.

— Як не винуваті, так чого утікаєте! Чи не бачите, що наш брат упав з руки душогуба?

— Розбійники! Горлорізи! — гоготіло в коршмі від мужицьких голосів, аж шибн звеніли.

На самім переді мужицької товпи стояв Трохим Хлиставка, затревожений і блідий. Йому так жалко стало Степана, що волів би місто нього ось-тут лежати на коршемній долівці.

— Добрий парень, Степан! — думав Хлиставка. — У нїм таки своя кров, не панська! О, коби тільки його спасти від смерти, перший піду сватати Ганусю за нього.

І кинув ся до окровавленоо парубка ратувати. Облив водою глибоку рану на голові і зачав натирати студеною водою груди. Віддих пораненого ставав щораз спокійніший і губи ворушили ся, неначе до якої просьби.

— Пожди, парубче, — говорив Хлиставка, задихавши ся від ревного нагираня, — будеш здоров, тай громаді не в однім ще знадобиш ся!

Лице парубка неначе прояснило ся і Хлиставка почув слабким голосом вимовлені слова:

— Спасибі, дядьку!

Людий назбиралося ціла коршма. Метушня незвичайна. Війт з прочими громадськими урядниками ледви якось зміг дістати ся з посеред натовпу до сінний, діставши чимало стусанів у плечі.

— А винесіть Степана на двір! — крикнув хтось з товпи. — На свіжім воздуху скорше прийде до себе.

Підняли сейчас парубка до гори і обережно винесли з коршми через сїни на майдан. Тут Хлиставка скинув свою мягку полотнянку і постелив на землі. Саме тоді надбігли з одного боку його перелякані родичі, а з другого Микола, старий Бривка і Гануся.

— Синоньку наш рідний, соколику ясенький! — лебеділа стара Мичудиха.

— Степане! — крикнула божевільним голосом Гануся та враз і замовкла, обливши ся горячим, кровавим румянцем.

— Не плачте й не заводіть, йому буде ліпше! — потішав Хлиставка. — Ганусю, ходи ближше, не бій ся! Твоє слово скорше його уздоровить, як що инше.

Та тут не багато треба було говорити. Степан задрожав цілий й зітхнув глибоко. Опісля отворив очі, глянув зразу байдужно перед себе, поволи підвів руку і потягнув нею по своїй голові, від чола аж до бороди. Його лице розяснило ся, а уста прошептали:

— Є голова! Найшов її, славити Бога!

— Гаразд, гаразд! — підхопив Хлиставка, не розуміючи Степанових слів. — Більше певно не будеш пхати ся між паньство.

— Не буду! — одвітив Степан і здивовано глянув на рідичів, що нахилили над ним свої ласкаві, заплакані обличчя. — Ви не гнівливі, батеньку, на мене?

— Щоб тільки подужав!

— Не плачте, ненько, мені вже ліпше! Відзискав голову, всьо буде гаразд!

— Дай Боже, синоньку! Щоб тільки сей харциз-війт не позбавив тебе віку!

І тяжко заридала.

Тут Гануся не могла довше видержати. Вона кинула ся на-вколішки перед раненим парубком, зачала гладити білими рученятами його високе чоло і більше не могла вимовити, крім оттих слів:

— Степаночку, ти подужавш, правда, що так?

Степан повернув очима у другий бік і скамянів. З початку лице його набрало виразу безмежного болю, а опісля легкий румянець зачав впливати на щоки, а очі блиснули огнем щастя.

— Чи, бач, як кляте паньство догодило? Вже не будеш утікати від мене, Ганусю?

— Не буду...

— А не відкажеш ся, як пришлю за рушниками?

Дівчина засоромила ся від нечаяного щастя і закрила лице руками.

— Не умирати козакови, коли йому женихане на умі! ” засьміяв ся Хлиставка до людей.

А Степан попав знов у дивний обморд, неначе у глубокий сон. Не говорив нічого, тільки його уста усьміхали ся радісно...

Через місяць плентало ся веселе товариство пізною нічкою від Бривкової хати в глибину села: Трохим

Хлиставка, чимало підхмелений попід руки з Мичудовим Степаном, при якого поясі шелестіла шалінова хустина, подана Ганусею; Микола, Степанів побратим, з підбадьореним виглядом і ще двох підпитих мужичків. Хлиставка йшов сьміливо, опираючи ся на руку Степана і мимрив нїби до себе, а нїби до молодого:

— І сам чорт не розбере сеї чудасії! Та як бн воно там і не було, гаразд, що не пропав чоловіга в панським багні! Моторний нарубок! А Гануса, мов зіронька, так що-ж.

— Так що-ж? — говорив Клубок, заплющивши півсонні очі.

— Нічого! — одвітив мірошник, розлигаючи ся вигідно на мерві і закриваючи долонями добродушне лице. — Лягай ось і спи, а то однаково нічого путнього не допитавш ся.

Мені було дуже дивно, чому властиво всі присутні не обговорюють мірошникового оповідання! Він-же понаговорював хрещеному мирови таких чудернацьких історій, що аж лице лупаєть ся від сорому, а сї чоловічки, мов мертві пні, і словечком не дадуть догани. Кажу до Клубка:

— Чому-ж бо се мірошник не одвігив вам на ваше слово?

— А що-ж бо се? Чи-ж я його питав щс?

— А бо-ж нї?

— А вже-ж, що нї! Мірошник своє скінчив, а ми вислухали і на сїм кінець.

— Побий мене і вас нечиста сила, як ви не сказали до мірошника так що-ж?

— Не правда твоя, козаче! Я не сказав такого слова! Мене мірошник зовсім не обходить!

— А ось слухали його чудернацького оповідання! — промовив я здивовано.

— Зовсім ні! Нехай слухав його такий пустяк і бурлака, як ось ти!

— А чого-ж ви сюди заходите?

— Чекаю, щоб коли сипнути жито у кощницю. Сиджу тут, між добрими людьми, а думками у своїй хаті, між діточками...

— Так ви не сказали сього слова „так що-ж?”

— Не сказав...

Перший раз почув я якусь неохоту до мого сусіда за його свідому брехню. Та тут-же глянув на його блудні і заспані очі і упевнив ся, що се так крізь сон, або може переварена сивуха заскоботала його у горлі так, що воно вимовило отсе кляте слово...

Всі мужички спали вже кріпким сном, не виключаючи й мірошника. Матвій Клубок спав також, сидячи; його слова виходили крізь сон. Поклав ся і я на соломі; та довгенько ще не в силі був заснути. Глухий стукіт фоліюшів був нині такий дивний, що неначе говорив до мене якоюсь страшною мовою... У клекоті сварливих філь, що обертали млинські колеса і у сім дивнім стукоті фоліюшів причував ся мені страшний гомін громади, що в ній збудила ся заспана енергія і сила і що вона підводить ся проти тих, що визискують її, і руйнують, ще й насміхають ся зневажливим сміхом над її недолею...

Щілиною над дверми, що виходила на лотки, вли-
вало ся блідо-синє місячне світло і кидало на супро-
тилежну стіну кімнати дивні узори... Мені мимохіть
прийшло до голови, що таким гарним світлом, що о-
свічує страшну пітьму громадянського життя, є по-
ворот щирого сина, що зясувавши усю погань народ-
них визискувачів, вертає до порогів рідної хатини...

Я заснув твердим, здоровим сном...

(Кінець)

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
"НОВЕ ЖИТЄ"

Передплата в Злучених Держав:

На рік	-	-	\$1.20
На півроку	-	-	.60
На 3 місяці	-	-	.30

Передплата в Канаді:

На рік	-	-	\$1.75
На півроку	-	-	.90
На 3 місяці	-	-	.50

ПИШІТЬ ПО НАШ
ЦІННИК КНИЖОК.

Адресуйте

NEW LIFE

P. O. Box 398,

Olyphant, Pa.